

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Daša Ravnikar

Mentorica: doc. dr. Alenka Krašovec

**vloga nemških liberalcev (fdp) v nemškem strankarskem sistemu –
dejavniki sprememb**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2005

KAZALO

1. UVOD	1
1.1. OPREDELITEV PODROČJA RAZISKOVANJA IN ORIS PROBLEMA.....	1
1.2. NAMEN IN CILJ DIPLOMSKEGA DELA.....	2
1.3. TEMELJNE HIPOTEZE DIPLOMSKEGA DELA	2
1.4. STRUKTURA DIPLOMSKEGA DELA IN UPORABLJENA METODOLOGIJA	3
2. STRANKARSKI SISTEM.....	5
2.1. OPREDELITEV POJMA.....	5
2.2. VLOGA STRANK.....	5
2.3. RAZVRŠČANJE STRANKARSKIH SISTEMOV	6
2.3.1. Sartorijeva tipologija strankarskih sistemov	8
2.3.2. Kritika Sartorijeve tipologije.....	10
2.3.3. Novejše opredelitve strankarskih sistemov	13
2.4. SPREMEMBE V STRANKARSKIH SISTEMIH	14
2.4.1. Družbene cepitve in njihov vpliv na strankarske sisteme	17
2.4.2. Vpliv novih strank.....	18
2.4.3. Spremembe v volilnem telesu	20
2.4.4. Spremembe v institucionalnem okolju.....	23
2.5. DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA SPREMENJENO VLOGO STRANK V STRANKARSKIH SISTEMIH.....	24
3. NEMŠKI STRANKARSKI SISTEM	26
3. NEMŠKI STRANKARSKI SISTEM	26
3.1. OPREDELITEV NEMŠKEGA STRANKARSKEGA SISTEMA.....	26
3.2. RAZVOJ NEMŠKEGA STRANKARSKEGA SISTEMA	28
4. VLOGA FDP V NEMŠKEM STRANKARSKEM SISTEMU IN DEJAVNIKI SPREMENJENE VLOGE FDP	39
4.1. VLOGA FDP V NEMŠKEM STRANKARSKEM SISTEMU.....	39
4.1.1. Vpliv volilnega sistema na vlogo FDP v nemškem strankarskem sistemu.....	44
4.2. DEJAVNIKI SPREMEMB.....	47
4.2.1. Vstop novih strank v strankarski sistem.....	49
4.2.2. Združitev Nemčije.....	56
5. SKLEP.....	61
6. SEZNAM LITERATURE IN VIROV	65

KAZALO SLIK IN TABEL:

<i>Slika 1: Razdelitev sedežev med strankami v Bundestagu 1949–2002</i>	<i>30</i>
<i>Slika 2: Nastanek FDP</i>	<i>40</i>
<i>Slika 3: Zaton ljudskih strank (delež CDU/CSU in SPD na volitvah 1972–2005)</i>	<i>54</i>
<i>Tabela 1: Klasifikacija strankarskih sistemov med leti 1958 in 1990 glede na število »relevantnih« strank (kombinacija Sartorijeve in Wareve tipologije)</i>	<i>11</i>
<i>Tabela 2: Rezultati volitev v Zvezni parlament (Bundestag) 1949–2005</i>	<i>29</i>
<i>Tabela 3: Rezultati FDP na volitvah v Zvezni parlament med leti 1949 in 2002</i>	<i>41</i>

1. UVOD

1.1. OPREDELITEV PODROČJA RAZISKOVANJA IN ORIS PROBLEMA

Večino povojnega obdobja je Zahodna Nemčija s svojima dobro organiziranima ljudskima (*catch-all*) strankama (CDU in SPD) predstavljala model neverjetno stabilnega strankarskega sistema. Volitve v Zvezni parlament so bile večkrat povsem preproste zadeve, na katerih so prevladovale Krščanskodemokratska unija (CDU) s svojo bavarsko sestrsko stranko Krščanskosocialno unijo (CSU), Socialdemokratska stranka Nemčije (SPD) in manjša liberalna stranka, Stranka svobodnih demokratov (FDP), ki je bila v nekaterih obdobjih koalicijska partnerica ene od obeh ljudskih strank. Ta udobna razporeditev sredi 80. let je bila izzvana z nastankom ekološke stranke Zeleni kot dodatne politične sile, vstop Zelenih v parlament leta 1983 pa ni imel opaznega vpliva na strankarsko konstelacijo. In res, poleg Stranke demokratičnega socializma (PDS) po nemški združitvi leta 1990 so bili Zeleni edina stranka, ki se je po letu 1953 uspela prebiti v ustaljen tristrankarski sistem.¹ Zato Gordon Smith (Smith v Green, 1998: 306) ugotavlja, da je ena od osupljivih značilnosti nemškega strankarskega sistema njeno očitno kljubovanje spremembam kljub indikacijam in pogostim napovedim, da bi bile nujne spremembe.

Nemški liberalci, združeni v politični stranki Freie Demokratische Partei (v nadaljevanju FDP) ali Stranki svobodnih demokratov, v nemškem strankarskem sistemu igrajo posebno vlogo. Bili so odločilni dejavnik pri tvorjenju koalicij vse od ustanovitve zvezne republike leta 1949. Glede na njen obseg in domet v vlogi članice vlade je FDP še vedno najuspešnejša mala stranka v evropski politiki na nacionalni ravni (Søe, 1995: 171). Do menjav na oblasti po navadi prihaja zaradi odločitve volivcev, v Zvezni republiki Nemčiji (v nadaljevanju ZRN) pa se je do sredine 80. let prejšnjega stoletja zdelo, da do menjave vladne koalicije lahko pride le na pobudo FDP (Dittberner, 1987: 9). Stranka nemških liberalcev je imela v nemškem strankarskem sistemu vedno veliko večjo vlogo, kot bi jim sicer pripadala glede na število volivcev in volilni rezultat, in je bila dolgo časa ključni dejavnik v samem sistemu in odločevalka, kdo bo s kom vladal.

Za FDP je ob vsakih volitvah v Bundestag veliko na kocki, saj je zelo ranljiva in lahko veliko izgubi. Njena politična vloga na zvezni ravni je tesno povezana z relativno preprostim sistemom političnih strank, ki je postal zaščitni znak zvezne republike. Te stranke so

¹ Na ravni zveznih dežel so v določenih obdobjih, posebno v času gospodarskih kriz, precejšnje uspehe dosegali tudi neonacisti, zaradi česar je obstajal strah, da bi se lahko prebili tudi v Zvezni parlament, vendar jim to do sedaj še ni uspelo, na ustavnem sodišču pa je bilo sproženo vprašanje o dopustnosti njihovega delovanja.

vzpostavile stabilne tabore vladnih večin. Znotraj zmernega strankarskega pluralizma je FDP na volitvah v Zvezni parlament povprečno dobivala manj kot 10 % glasov, vendar je skoraj vedno² bila nujen koalicijski partner za eno od obeh velikih strank.

Položaj se je spremenil šele z volitvami septembra in oktobra 2005.

1.2. NAMEN IN CILJ DIPLOMSKEGA DELA

V diplomskem delu bomo skušali opredeliti vlogo stranke FDP v nemškem strankarskem sistemu in določiti ter analizirati tiste dejavnike, ki so vplivali na položaj FDP v tem sistemu.

Pri obravnavi teme se bomo omejili na časovno obdobje po 2. svetovni vojni oziroma na obdobje od nastanka Zvezne republike Nemčije do zadnjih volitev v Zvezni parlament leta 2005, saj pred tem FDP ni obstajala. Analiza bo omejena le na območje Zvezne republike Nemčije, kar pomeni, da ne bomo preučevali strankarskih procesov do leta 1990 v bivši Nemški demokratični republiki (v nadaljevanju NDR), če ne bo šlo za boljše pojasnitev dogodkov v ZRN. Ozemlje bivše Vzhodne Nemčije bo predmet preučevanja šele po združitvi obeh nemških republik, saj se šele po tem procesu FDP pojavlja na celotnem nemškem območju.

V analizi se bomo omejili na zvezno raven, nižje ravni političnega odločanja (zvezne dežele, komune) bomo obravnavali le zaradi lažjega razumevanja toka dogodkov.

1.3. TEMELJNE HIPOTEZE DIPLOMSKEGA DELA

V diplomskem delu nas zanima, kakšna je bila vloga Stranke svobodnih demokratov (FDP) v nemškem strankarskem sistemu skozi celotno preučevano obdobje in kaj je pomembno vplivalo na spremembo njene vloge. Preveriti bomo skušali hipotezo, da je FDP dejansko kljub velikim spremembam strankarskega sistema vse do volitev 1998 tista, ki zagotavlja vladno večino, čeprav so jo spremembe v strankarskem sistemu od leta 1983 postavljale v vlogo možnega in ne več edinega koalicijskega partnerja.

Na spremembo političnega prostora vpliva vrsta dejavnikov, ki jih bomo podrobneje spoznali v nadaljevanju. Zaradi omejenega obsega diplomskega dela bomo le na kratko predstavili vpliv dejavnikov oziroma spremembe, ki so nastale v strankarskem sistemu Zvezne republike Nemčije, predvsem koliko so vplivale na vlogo FDP.

² Razen v kratkem opozicijskem obdobju v letih 1957–1961, v času velike koalicije 1966–1969 in v zadnjem obdobju po letu 1998.

Posebno pozornost bomo namenili dvema dejavnikoma, ki ju bomo podrobneje raziskali in z relevantnimi podatki skušali podkrepiti, in sicer vpliv novih strank in združenj Nemčije na vlogo FDP v nemškem strankarskem sistemu.

Preučevani problem bomo skušali pojasniti na podlagi naslednjih hipotez:

H₁: Stranka FDP je imela v nemškem strankarskem sistemu na podlagi svojega koalicijskega potenciala vlogo zagotavljalke večine v vladnih koalicijah.

H₂: Na spremembo vloge FDP v nemškem strankarskem sistemu je vplival vstop novih strank v strankarski sistem.

H₃: Na spremembo vloge FDP v nemškem strankarskem sistemu je vplivala institucionalna sprememba strankarskega sistema – združenj Nemčije.

1.4. STRUKTURA DIPLOMSKEGA DELA IN UPORABLJENA METODOLOGIJA

Diplomsko delo je razdeljeno na štiri vsebinske sklope. V prvem delu predstavljamo temeljne teorije o strankarskih sistemih, vlogo strank v njih ter dejavnike, ki vplivajo na spremembo strankarskih sistemov in strank v njih, ki so podlaga za potrjevanje postavljenih hipotez. V drugem delu je obravnavan zgodovinski razvoj Zvezne Republike Nemčije z vidika političnih strank, kjer bo imela poseben pomen opredelitev nemškega strankarskega sistema skozi preučevano obdobje. Tretji del pa je namenjen opredelitvi vloge nemških liberalcev v strankarskem sistemu ter analizi dejavnikov, ki so vplivali na spremembe položaja FDP v strankarskem sistemu ZRN. Sledi sklepni del z zaključki analize.

Hipoteze bomo preverili z naslednjimi raziskovalnimi metodami:

- z deskriptivno metodo, kjer nam bo v največjo pomoč analiza sekundarnih virov, ki predstavlja analizo razpoložljive literature, knjig, člankov in spletnih povezav z relevantnimi vsebinami za naše raziskovanje;
- z zgodovinsko analizo, katere temelj je prav tako analiza sekundarnih virov, s katero bomo poskušali prikazati tendence v razvoju nemškega strankarskega sistema in njegovih akterjev;

- s študijo primera (*case study*), kjer gre za preverjanje splošnih teoretičnih spoznanj na konkretnem primeru.

Želeli smo opraviti tudi strukturiran družboslovni intervju s predstavniki nemških liberalcev, a nam to žal ni uspelo zaradi njihove nepripravljenosti kljub veliko prošnjam na različne naslove.

2. STRANKARSKI SISTEM

2.1. OPREDELITEV POJMA

Strankarski sistemi so osnovnega pomena za delovanje modernih predstavniških demokracij (Broughton in Donovan, 1999: 255). V politološki znanosti strankarski sistem predstavlja koncept, ki se veže na sistem vladanja v državi, v kateri obstajajo politične stranke (Internet 1). Strankarski sistemi so več kot vsota posameznih enot, to je političnih strank, saj zajemajo tudi medsebojne učinke sodelovanja in tekmovanja, ki se odvijajo med njihovimi člani (Della Porta, 2003: 149). Sartori (v Broughton in Donovan, 1999: 255) pravi, da strankarski sistem določa njegova strukturna celota, določajo ga vzorci interakcij med strankami, in zato ni vsota samih strank. Strankarski sistem je pravzaprav sistem interakcij, ki so posledica medstrankarskega tekmovanja. Strankarske sisteme lahko analiziramo z različnih izhodišč, na primer s stališča fragmentiranosti, polariziranosti, segmentiranosti in stabilnosti.

V tem teoretičnem prikazu se bomo seznanili z vlogo strank v strankarskih sistemih, različnimi klasifikacijami strankarskih sistemov ter s spremembami strankarskih sistemov in vloge strank v njih.

2.2. VLOGA STRANK

Politične stranke so osnovni sestavni del strankarskih sistemov. Nanje lahko gledamo kot na posrednike med družbenimi cepitvami in političnim odločanjem v vladnih strukturah. V političnih sistemih, ki jih zaznamuje reprezentativna vlada, so politične stranke glavno vodilo političnega dogajanja. V interakcijah z volivci in interesnimi skupinami politične stranke izražajo in udeležajo politične zahteve in podporo v razmerju do družbenih cepitev ter postavljajo politične odločevalce, katerih dejanja imajo močan vpliv na družbo, s tem ko udeležajo vladne in upravne odločitve (Lane in Ersson v Fink - Hafner, 2001: 94).

Politične stranke delujejo v negotovem svetu, ki ga želijo obvladovati, da bi si s tem zagotovile stabilnost (Rose in Mackie v Fink - Hafner, 2001: 95). V večstrankarskih sistemih stranke poskušajo doseči zadovoljivo stopnjo volilne podpore in jo tudi ohranjati, pri čemer stremijo k ohranjanju stabilne strankarske organizacije in članstva. Stranke se poskušajo izogniti izumrtju in notranjim grožnjam, na primer razkolom v stranki, da bi vzdrževale svoj položaj. Stranke skušajo preživeti, obvarovati svojo strukturo in moč, če se da, pa tudi širiti se v tem precej negotovem okolju. Velikokrat definirajo minimalno stopnjo volilne podpore in članstva kot nujnost za nadaljnje delovanje. Če stranke ugotovijo, da jim grozi padec pod to

stopnjo, potem ukrepajo, da bi preprečile tako negativno dogajanje. Stranke uporabljajo različne strategije, da bi zmanjšale nevarnost negativnih volilnih tokov, kar bi lahko pomenilo njihovo izumrtje, in iščejo niše, da bi pridobile nove volivce, pri čemer pa skušajo ohranjati stabilno volilno bazo (Lane in Ersson v Fink - Hafner, 2001: 96).

Politične stranke opravljajo različne funkcije v družbi in državi, Fink - Hafnerjeva (2001: 18) navaja naslednje:

- povezovanje (vez) med vladajočimi in vladanimi,
- agregacija različnih interesov,
- oblikovanje in izvajanje različnih ciljev družbe,
- strukturiranje volilnih glasov,
- integriranje in mobilizacija množice državljanov,
- rekrutiranje voditeljev za javne funkcije,
- oblikovanje javnih politik,
- socializacija državljanov in
- socializacija elit.

2.3. RAZVRŠČANJE STRANKARSKIH SISTEMOV

Enotne klasifikacije strankarskih sistemov ni, saj so si različni avtorji pri svojih klasifikacijah postavljali različna izhodišča. Večina razvrščanj strankarskih sistemov izhaja iz 60. in 70. let 20. stoletja. Da bi lahko razlikovali med različnimi tipi strankarskih sistemov, si je morala politična znanost najprej postaviti primeren kriterij. V večini primerov so se poskusi sistematizacije strankarskih sistemov začeli na podlagi *numeričnega kriterija*, tako da so preštevali število strank v posameznem sistemu.

Tako je Duverger (v Mair, 1990: 285–295) razlikoval med enostrankarskim, dvostrankarskim in večstrankarskim sistemom. Duvergerjeva o dvostrankarskem sistemu pravi, da tekmovanje med dvema približno enakovrednima strankama obeta enostrankarsko vlado, menjavanje vladne stranke, politično odgovornost in prevlado na sredino usmerjenih volilnih strategij. Dvostrankarski sistemi zato veljajo za stabilne strankarske sisteme. Večstrankarski sistem pa po drugi strani pomeni, da je za oblikovanje vlade po navadi potrebna koalicija strank in imajo zato volivci le malo možnosti vplivanja na oblikovanje koalicije. Ne prihaja vedno do menjav v vladi, saj določene stranke vedno vztrajajo in so *sine qua non* za doseg učinkovite koalicije, ne spodbuja se sredinsko usmerjenih volilnih

strategij, saj množica strank spodbuja ideološko tekmovanje; koalicije, ki izhajajo iz tega večstrankarskega, tekmovalnega in fragmentiranega vzorca tekmovanj, pa Duverger ocenjuje za nestabilne in neučinkovite.

Za mnoge avtorje je bilo to razlikovanje preveč poenostavljeno, saj je povzemalo le kontrast med stabilno in sporazumno izkušnjo dvostrankarskega sistema v Veliki Britaniji in nestabilno izkušnjo v Weimarski Nemčiji, četrti francoski republiki in povojni Italiji. Šele ko se je raziskovanje povzpelo nad vzorčne države, so prišli do spoznanja, da je veliko evropskih večstrankarskih sistemov ravno tako stabilnih in učinkovitih, kot je britanski dvostrankarski sistem (Mair, 1990: 18). Zato so se v iskanju boljše tipologije premaknili nad numerični kriterij razlikovanja med sistemi.

Almond (v Mair, 1990: 18) tako razlikuje med delujočimi večstrankarskimi sistemi (na primer skandinavske države) in nedelujočimi ali togimi večstrankarskimi sistemi (Francija in Italija).

Blondel in Rokkan (*prav tam*) sta iskala način, kako dopolniti število strank z dejanskim strankarskim potencialom v obliki volilne moči. Blondel je glede na dosežen delež glasov na volitvah razlikoval med dvostrankarskim in dvoipolstrankarskim sistemom na eni ter med večstrankarskim sistemom z dominantno stranko in večstrankarskim sistemom brez dominantne stranke na drugi strani, Rokkan pa je razlikoval med enakovrednimi večstrankarskimi sistemi s tremi ali več strankami enakovredne moči, skandinavskim modelom z eno veliko stranko in tremi ali več manjšimi strankami ter britansko-nemškim modelom z dvema velikima strankama in eno malo stranko (Mair, 1990: 19).

Po klasifikaciji strankarskih sistemov Roberta A. Dahla (Dahl v Mair, 1990: 296–301) enostrankarski sistemi ne obstajajo, razen če je obstoj drugih strank prepovedan. Razlikuje med dvostrankarskimi in večstrankarskimi sistemi. Sisteme razlikuje glede na pomembnost strank v strankarskem sistemu in glede na način, kako stranke v njem med seboj sodelujejo. Tako loči med dvostrankarskimi sistemi z visoko stopnjo enotnosti med strankami, dvostrankarskimi sistemi z nizko stopnjo enotnosti, večstrankarskimi sistemi z relativno visoko stopnjo strinjanja ter med večstrankarskimi sistemi z relativno nizko stopnjo strinjanja med strankami.

Tipologijo strankarskih sistemov, ki je še danes najbolj pogosto citirana, je leta 1976 podal Sartori (v Mair, 1990: 316–349), ki je zagovarjal tezo, da je razlikovanje med enostrankarskim, dvostrankarskim in večstrankarskim sistemom preveč preprosto, da bi lahko zajelo prave razlike med posameznimi strankarskimi sistemi. Postavil je pravila, po katerih je mogoče ugotoviti, katere stranke je treba upoštevati v nekem strankarskem sistemu in katerih

ne. Sartorijeva tipologija temelji na številu (pravilno prešteti) relevantnih strank, razlikovanje pa ne temelji le na številu strank, temveč na stopnji polarizacije, torej glede na to, ali je strankarsko tekmovanje in s tem mehanizem strankarskega sistema centripetalno ali centrifugalno.

2.3.1. Sartorijeva tipologija strankarskih sistemov

Sartori si je najprej zastavil vprašanje, katere stranke so relevantne. Kako močna mora biti stranka, da je relevantna in kako šibka, da je nerelevantna? Relevantnost stranke je odvisna od moči stranke, moč pa Sartori opredeli kot volilno moč, kot število sedežev, ki jih stranka dobi v parlamentu. Kriterij, po katerem naj se upošteva majhne in velike stranke, je njihov vpliv na strankarsko tekmovanje. Majhne stranke so relevantne, če imajo ali koalicijski ali izsiljevalski potencial.

Koalicijski potencial stranke je odvisen od tega, ali ima dovolj sedežev v parlamentu, da bi lahko tvorila koalicijo. Koalicijski potencial se meri po tem, ali je določena stranka že sodelovala v vladi in ali je omogočila nastanek vlade. Stranke se lahko opredeli kot nerelevantne, če nikoli niso bile potrebne za formiranje katere koli možne koalicijske večine, se pravi, da niso imele koalicijskega potenciala. Ali ima določena stranka koalicijski potencial ali ne, je torej odvisno od njene volilne moči – koliko sedežev zaseda v parlamentu ter njene ideološke pozicije – ali je sprejemljiva za druge potencialne koalicijske partnerice. Tesno povezan s koalicijskim potencialom je *izsiljevalski potencial stranke*, ki predstavlja sposobnost stranke, da blokira oblikovanje vladne koalicije, za katero si prizadevajo druge stranke.

Drugi kriterij, po katerem so stranke relevantne za strankarski sistem, je vpliv strank na smer strankarskega tekmovanja: stranke, velike in majhne, so relevantne za strankarski sistem, če njihov obstoj spreminja smer strankarskega tekmovanja v levo ali desno, če spreminja mehanizem strankarskega sistema iz centripetalnega v centrifugalnega. Za centrifugalnost je značilno, da politične stranke na sredini izgubljajo volilno podporo proti političnim strankam na obeh koncih političnega spektra (skrajna levica in desnica). O centripetalnosti pa govorimo, ko je strankarsko tekmovanje usmerjeno proti sredini političnega spektra, zaradi česar stranke lažje dosegajo konsenz, saj so si nazorsko precej bližje, temu primerno pa je manjša tudi stopnja ideološke polarizacije.

Upoštevajoč vse te kriterije Sartori strankarske sisteme razdeli na sedem tipov:

- **Enostrankarski sistem.** Politična moč je monopolizirana v eni sami stranki, saj nobeni drugi politični stranki obstoj ni dovoljen.
- **Sistem hegemonске stranke** dopušča obstoj drugih političnih strank, a le kot satelitov, ali največ kot podrejeni hegemonски stranki; hegemonije najmočnejše stranke se ne sme ogrožati.
- **Strankarski sistem predominantne stranke.** Gre za razporeditev moči, v kateri vlada le ena stranka in ni podvržena menjavam oblasti, dokler na volitvah dobiva absolutno večino. Sartori pod sistemom s predominantno stranko ne razume tistega, kar so mnogi avtorji (Duverger, Almond ...) opisovali kot dominantno stranko v enostrankarskem sistemu. Sistem s predominantno stranko spada na področje strankarskega pluralizma. Ne le da so druge stranke ob glavni, najmočnejši stranki dovoljene, temveč tudi obstajajo kot legalne in legitimne – če že morda neučinkovite – konkurentke predominantni stranki. Da lahko neki strankarski sistem označimo za sistem s predominantno stranko, mora določena politična stranka vsaj trikrat zaporedoma osvojiti večino v parlamentu, pod pogojem, da je volilno telo stabilno, in da stranka občutno preseže prag absolutne zmage.
- **Dvostrankarski sistem.** O dvostrankarstvu lahko govorimo vedno, ko obstoj tretjih strank ne ogroža obeh največjih strank, da ne bi vladali sami, to pomeni, da koalicije niso nujne. Zato se dvostrankarstvo ocenjuje na podlagi osvojenih sedežev v parlamentu in ne glede na volilne rezultate. Če je glavna značilnost dvostrankarskih sistemov, da vlada ena stranka, pa je treba dodati, da to ni neomejeno. Če je na oblasti vedno ista stranka, lahko govorimo o sistemu s predominantno stranko in ne o dvostrankarskem sistemu, kar pomeni, da je menjavanje na oblasti zaščitni znak dvostrankarskega sistema.
- **Večstrankarski sistem.** Zanj je po Sartoriju značilno, da se nobena stranka ne more približati ali vsaj obdržati absolutne večine, da se relativna moč (ali šibkost) strank rangira na podlagi njihovega koalicijskega ter njihovega morebitnega izsiljevalskega potenciala. Sartori med večstrankarskimi sistemi razlikuje dva tipa, in sicer **zmerni** in **polarizirani pluralizem**. Numerični kriterij razlikovanja med obema tipoma je med okoli petimi in šestimi strankami, ki pa morajo biti relevantne, kar utemeljuje s tem, da interakcije med več kot petimi strankami v sistemu ustvarjajo drugačne mehanizme medstrankarskega delovanja v strankarskem sistemu kot interakcije med manj kot petimi strankami. Glavni kriterij razlikovanja med zmernim in polariziranim pluralizmom so smer in lastnosti medstrankarskega tekmovanja.

1. Medstrankarsko tekmovanje v **zmernem pluralizmu** je podobno tekmovanju v dvostrankarskem sistemu. Sistem je bipolaren, tekmovanje je centripetalno: stranke na obeh straneh političnega spektra tekmujejo za glasove na sredini. Glavna razlika z dvostrankarskim sistemom je koalicijska vlada. V sistemu so vsaj tri relevantne stranke, običajno nobena stranka ne preseže 50 % volilne podpore, in ne zdi se racionalno, da bi največja stranka vladala sama, saj je pravzaprav zavezana k delitvi oblasti. V sistemu zmerne pluralizma so vse stranke orientirane k prevzemu vladanja in so s tem na voljo za oblikovanje vladnih koalicij. Zato se nevladne stranke lahko združujejo v opoziciji, kar pomeni, da je opozicija unilateralna – gre ali za levo ali desno opozicijo. Ideološka distanca med relevantnimi strankami v sistemu je relativno majhna.
 2. V **polariziranem pluralizmu** pa je situacija drugačna: čeprav je središče političnega spektra zasedeno, je dinamika strankarskega sistema centrifugalna. Antisistemske stranke na obeh polih spektra tekmujejo s strankami sredine, s čimer vlečejo volivce proti sebi, proti poloma. Ker v tem sistemu obstajata dve opoziciji, ki se medsebojno izključujeta in ne moreta združiti svojih moči, sredinske stranke vladajo, ne da bi imele alternativno vlado, ki bi jih lahko zamenjala. Govorimo lahko le o perifernih preobratih – perifernih v smislu, da je dostop do vlade omejen le na levo- in desnosredinske stranke. Zato polarizirani pluralizem opredeljujejo kot ideološki razkol, centrifugalne sile, »neodgovorna« opozicija in politika prekomernega obljubljanja za doseg volilne zmage (stranke nastopajo z večjimi, mikavnejšimi obljubami, ki pa jih potem ne morejo uresničiti).
- **Atomizirani sistem** ali razpršeni sistem. Zanj je značilno veliko političnih strank, 10, 20 ali celo več. Tu ne gre za sistem, ki bi bil dolgotrajen, temveč gre za prehodno fazo, ko politični sistem prehaja v demokratičnega.

2.3.2. Kritika Sartorijeve tipologije

Kritiko Sartorijeve tipologije strankarskih sistemov je zasnoval Alan Ware (1996: 158–175), ki ji očita, da je narejena zgolj na podlagi števila relevantnih strank, ne upošteva pa relativne velikosti strank v sistemu. Ware zato predstavi svojo tipologijo strankarskih sistemov, ki sloni na domnevi, da na vedenje strankarskega sistema vpliva tudi velikost nasproti si stoječih strank v sistemu. Kot izhodišče opredeli tri možne situacije v strankarskem sistemu s štirimi strankami:

- a) vsaka od strank osvoji okoli 25 % parlamentarnih sedežev na vsakih volitvah;

- b) dve stranki po navadi osvojita okoli 35 %, medtem ko drugi dve osvojita vsaka po 15 % sedežev v parlamentu;
- c) na vsakih volitvah ena od strank lahko osvoji okoli 45 % sedežev v parlamentu, medtem ko druge stranke osvojijo vsaka okoli 18 % deleže v zakonodajnem telesu.

Wareva tipologija izhaja tudi iz načina, kako te stranke sodelujejo oziroma tekmujejo med seboj v svoji nameri, osvojiti čim več volilnih glasov. Glede na te omejitve Ware opredeli naslednje tipe strankarskih sistemov:

- dvostrankarski sistem;
- dvoinpolstrankarski sistem;
- sistem z dvema večjima strankama in številnimi majhnimi strankami;
- večstrankarski sistem z enakovrednimi strankami.

Tabela 1: Klasifikacija strankarskih sistemov med leti 1958 in 1990 glede na število »relevantnih« strank (kombinacija Sartorijeve in Wareve tipologije)

<i>Glede na relativno velikost strank</i>	<i>Le glede na število strank v sistemu</i>			
	Sistem s predominantno stranko	Dvostrankarski sistem	Strankarski sistem s 3–5 strankami	Strankarski sistem z več kot 5 strankami
Strankarski sistem s predominantno stranko	Japonska			
Dvostrankarski sistem		Velika Britanija Nova Zelandija ZDA		
Dvoinpolstrankarski sistem			Avstralija Avstrija Kanada Nemčija Irski	
Sistemi z več kot dvema in pol strankama				
Ena velika stranka			Norveška Švedska	
Dve veliki stranki				Izrael Italija
Enakovredne stranke			Francija Islandija Luksemburg Nizozemska	Belgija Danska Finska Švica

Vir: prirejeno po Ware, 1996: 163

Ware svojo tipologijo kombinira s Sartorijevim pristopom in dodaja naslednje tipe strankarskih sistemov:

- *Dvoipolstrankarski sistem.* Gre za sistem s tremi političnimi strankami, od katerih sta dve veliko večji kot tretja (ZRN, Avstrija do sredine 80. let, Irska, Kanada).
- *Strankarski sistem z eno večjo in številnimi manjšimi strankami.* V tem sistemu večja stranka osvoji vsaj 45 % sedežev v parlamentu, vendar redko, če sploh kdaj, absolutno večino (Norveška in Švedska sredi 20. stoletja.).
- *Sistem z dvema večjima strankama in številnimi manjšimi.* Če prva dva tipa odgovarjata Sartorijevega tipu zmerne pluralizma 3–5 strank, gre tu za sistem, ki ustreza Sartorijevega tipu polariziranega pluralizma. Dve večji stranki sta veliko večji od drugih strank, vendar pa nobena od njiju ne mora upati na osvojitve absolutne večine v parlamentu, zato povolilno oblikovanje vladne koalicije vključuje večje število manjših strank (obe večji stranki osvojita okoli 65 % sedežev v parlamentu skupaj, nobena od manjših strank pa ne dobi več kot 14 %). Večji stranki se zavzemata za zelo različne tradicije, politike in vrednote, to pa povzroča med njima močno rivalstvo in daje precejšno moč manjšim strankam v času oblikovanja vlade (Italija v 50. letih, Izrael od 70. let naprej).
- *Večstrankarski sistem enakovrednih strank.* Ta tip vključuje vse primere strankarskih sistemov, v katerih sta več kot dve stranki, kjer pa ni le ene večje stranke, ne dveh približno enako velikih strank, temveč je volilna moč enako porazdeljena v strankarskem sistemu z vsaj štirimi političnimi strankami. Število strank v sistemu je tako, da je tekmovanje med njimi omejeno – stranke se po navadi borijo za glasove strank, ki so jim najbolj podobne. Ker gre za zelo široko skupino, Ware opredeli nekaj primerov sistemov, ki spadajo v ta tip glede na odnose med strankami:
 - sodelovanje, ne tekmovanje: švicarski primer – gre za štiri stranke, ki med seboj tvorijo veliko koalicijsko vlado, ki se po volitvah ne spremeni;
 - sodelovanje, a z zelo tekmovalno volilno retoriko: nizozemski primer (1917–1967) in ga Ware šteje za varianto švicarskega primera; v vlado so vključene vse glavne stranke;
 - tekmovanje, ki vključuje številne stranke, od katerih so tri ali štiri, na primer na Nizozemskem (po letu 1967) ali na Finskem, precej večje od drugih. Sestava vlade se po volitvah po navadi spremeni na način, ki odraža velike spremembe v volilni podpori; do sprememb v vladi lahko pride tudi med volitvami, ko določene stranke zapustijo koalicijo;
 - polarizirano tekmovanje z zelo razpršenimi glasovi in hitrimi spremembami v elektoratu: Weimarska republika in četrta francoska republika;

- močno fragmentiran strankarski sistem, kjer ni velikih strank, le nekaj srednje velikih strank in veliko število majhnih strank (Češkoslovaška med vojnama, države v prehodu v Vzhodni in Srednji Evropi v prvi polovici 90. let 20. stol.).

2.3.3. Novejše opredelitve strankarskih sistemov

Večina tipologij strankarskih sistemov izhaja iz 60. in 70. let, zato so se ob koncu 20. stoletja pri teoretikih začela pojavljati vprašanja, ali so obstoječe tipologije še zmožne pokriti vse oblike strankarskih sistemov in o njihovi nadaljnji uporabnosti. Zaradi političnih in družbenih sprememb se je polarizirani pluralizem praktično izgubil, vse manj pa je tudi čistih dvostrankarskih sistemov (na primer po spremembi volilne zakonodaje leta 1994 se je strankarski sistem na Novi Zelandiji spremenil iz čistega dvostrankarskega v večstrankarskega). Medtem je vse večja gneča znotraj tipa zmernega pluralizma, ki je sedaj značilnost ne le nemškega, avstrijskega in skandinavskega strankarskega sistema, temveč tudi belgijskega, nizozemskega, francoskega in italijanskega po letu 1993 (Wolinetz, 2004: 7).

Teoretiki so zato iskali nove kriterije za bolj natančne opredelitve strankarskih sistemov. Mair (v Wolinetz, 2004: 7) predlaga, da bi kot kriterij razlikovanj strankarskih sistemov uporabili *boj za vstop v vlado*. V strankarskih sistemih, kjer je boj za vlado zaprtega tipa, je splošno menjavanje med strankami oziroma skupinami strank, vladne formule so znane, dostop do vlade je omejen na le nekaj strank. Nasprotno pa v sistemih, kjer gre za boj za vlado odprtega tipa, prihaja v vladah le do delnih menjav strank: nekatere stranke krožijo v vladi in izven nje, medtem ko druge ostajajo. Če gre za odprt tip boja za vlado, lahko v sistem vstopijo nove stranke, ki tvorijo nove vladne formule.

Wolinetz (2004: 2) sledi Mairu in opozori, da tipa čistega dvostrankarstva in polariziranega pluralizma počasi izginevata, vse bolj pa se strankarski sistemi posameznih držav uvrščajo v kategorijo zmernega pluralizma. Zato so se pojavile težnje po bolj pregledni klasifikaciji tipov strankarskega sistema znotraj Sartorijevega zmernega pluralizma. Tako klasifikacijo je izdelal Alan Siaroff leta 2000 (v Wolinetz, 2004: 8), ki je za kriterij razlikovanja vzel velikost in relativno moč strank in s svojo tipologijo izhajal iz Blondelove. Siaroffova tipologija temelji na relativni velikosti in moči političnih strank, ki so na volitvah osvojile več kot 3 % glasov. Strankarske sisteme razvršča v osem tipov:

- 1) čisti dvostrankarski sistem, kjer dve stranki na volitvah osvojita povprečno 95 % glasov,
- 2) zmerni večstrankarski sistem s 3–5 strankami z več kot 3 % glasov (za katerega pravi, da gre za dvoinpolstrankarski sistem),
- 3) zmerni večstrankarski sistem z dominantno stranko,

- 4) zmerni večstrankarski sistem z dvema glavnima strankama,
- 5) zmerni večstrankarski sistem z ravnotežjem med strankami,
- 6) ekstremni večstrankarski sistem z dominantno stranko,
- 7) ekstremni večstrankarski sistem z dvema glavnima strankama in
- 8) ekstremni večstrankarski sistem z ravnotežjem med strankami.

Ta tipologija razvršča strankarske sisteme glede na število strank (dvostrankarski sistem, zmerni večstrankarski sistem s 3–5 strankami in ekstremni večstrankarski sistem s 6–8 strankami), na relativno ravnotežje med strankami (ena dominantna stranka nad drugimi, dve glavni stranki in izenačeno ali skoraj izenačeno ravnotežje med strankami) in pri klasifikaciji upošteva volilni sistem, dolžino nastajanja vladne koalicije, tip vlade ter tudi trajanje vladanja.

Kljub zgoraj opisanem opažanjem o tem, da Sartorijeva tipologija ne pokriva več natančno vseh strankarskih sistemov (Wolinetz, 2004: 2), pa vseeno ostaja največkrat citirana in uporabljena, saj po njej ni nastala nobena tako vseobsegajoča tipologija. Tudi iz pričujočega prikaza teoretičnih izhodišč je razvidno, kako razvoj, spremembe v družbenem življenju in v sistemih, ki so organizirani, vplivajo tudi na tipologije in klasifikacije v politološki in sociološki znanosti. Ko posamezni pojavi v družbi postanejo kvantitativno in kvalitativno relevantni, od znanosti zahtevajo, da prilagodi že razvite klasifikacije in jih dopolni z novimi elementi. Tako lahko trdimo, da smo se v diplomskem delu v osnovi opirali na, tudi sicer najbrž najbolj eksploatirano, Sartorijevo klasifikacijo, ki pa so jo pozneje ilustrativno in za naše delo uporabno dopolnili Ware, Mair in Siaroff.

2.4. SPREMEMBE V STRANKARSKIH SISTEMIH

Strankarski sistemi se od svojega nastanka nenehno spreminjajo. Razlogi za to so lahko ekonomski, sociološki ali politični, segajo pa od sprememb v družbeni strukturi in vrednostnem sistemu pa do ekonomskega napredka. Točne definicije spremembe strankarskih sistemov ne obstajajo in prav zaradi te nedorečenosti je mogoče navajati nešteto razlogov ter vzrokov, ki botrujejo spremembam.

O najbolj čistem primeru sprememb v strankarskem sistemu govorimo, ko se iz enega tipa strankarskega sistema spremeni v drugega (Mair, 1997: 52). V takem primeru lahko pridemo do nespornih zaključkov. Omogoča nam tudi, da povežemo spremembo v strankah s spremembo v strankarskem sistemu. Ocenimo lahko na primer, ali je nastanek nove ali izginotje neke stranke povzročilo spremembo v samem strankarskem sistemu.

O spremembah v strankarskih sistemih govorimo, ko zaradi ideoloških, strateških ali volilnih premikov pride do spremembe v smeri medstrankarskega tekmovanja (centripetalno se spremeni v centrifugalno in obratno) ali do sprememb v oblikovanju vlad. Če sprememba vsebuje le preorientacijo družbenih baz strankarske podpore ali nastanek novih političnih tem, pri čemer medstrankarsko tekmovanje ostaja v bistvu nespremenjeno, ni nujno, da se to razume kot spremembo v strankarskem sistemu (Mair, 1997: 52).

Wolinetz (v Mair, 1996: 221) pravi, da do sprememb v strankarskih sistemih pride zaradi občutnega povečanja števila strank, se pravi ob spremembi numeričnega kriterija, ali ko pride do velikih sprememb v razporeditvi glasov med strankami. Če volivci niso navezani na stranke, je možnost sprememb v razporeditvi strank v sistemu velika – tržišče je veliko, odprto, volivci so dovzetni za vse strani, glasovi se razpršijo. Če pa so volivci trdno navezani na eno stranko, je število volivcev, dostopnih za spremembe v ravnotežju med strankami ali za vstop novih strank v sistem, bolj omejeno. Močnejša ko je navezanost, bolj ko je elektorat strukturiran, manjša je verjetnost sprememb. Šibkejše ko so navezanosti, bolj pretočen je elektorat, večja je verjetnost sprememb (Wolinetz v Mair, 1996: 222).

Posledice spremenjenih oblik navezanosti se ne razlikujejo od posledic spremenjenih strankarskih identifikacij. Jeffery (v Broughton in Donovan, 1999: 107) strankarsko identifikacijo opredeli kot razvoj stabilnih in emocionalnih navezanosti volivcev na strankarsko podobo in njen politični profil. Strankarska identifikacija se povečuje s starostjo ali z dolžino članstva. Če se iste identifikacije prenašajo s staršev na otroke, se strankarske razporeditve lahko nadaljujejo iz generacije v generacijo. Do sprememb bo prišlo le, če je izstopanje kandidatov ali volilnih tem prisililo volivca, da se je odmaknil od svojih navad, ali če so novi volivci vstopili v elektorat z zelo drugačnimi identifikacijami in lojalnostmi. Če se volivci odločajo na podlagi razrednega ali skupinskega interesa, in če je jasna povezava med razredom ali skupino in podporo določeni stranki, je povsem verjetno, da se bodo razvile lojalnosti do te stranke, se skozi čas uveljavile in se prenašale iz generacije v generacijo. Enako velja, če volivce motivirajo predvsem ideološka razmišljanja, vendar pa v tem primeru lahko pričakujemo večje variacije, saj bodo volivci merili stranke v razmerju do svojih idealov. Tudi če volivci niso samomotivirani, temveč jih mobilizira pritisk ali vpliv organizacijskih mrež, lahko še vedno pričakujemo visoko stopnjo kontinuitete. Ko se bodo ti pogoji spremenili, bodo volivci odprti za vse. Če pa določeno skupino ali razred predstavlja več kot ena stranka ali če posamezno ideologijo predstavlja več kot ena stranka, lahko pričakujemo pogostejše spremembe v formaciji strankarskih sistemov (Wolinetz v Mair, 1990: 221–223).

Za razumevanje sprememb v strankarskih sistemih se moramo posvetiti spremembam v samem »jedru« strankarskih sistemov, ki ga Peter Mair (v Broughton in Donovan, 1999: 256) razume kot trajno strukturo tekmovanja za vlado. Osredotočenje na jedra strankarskih sistemov poudarjajo pomembnost koalicijske dinamike in sprememb, ki so posledica sprememb v koalicijskih taborih, predvsem pa predstavlja bolj fleksibilen pristop. Jan - Erik Lane in Svante Ersson (v Broughton in Donovan, 1999: 257) sta poskušala operacionalizirati pet vidikov sprememb strankarskih sistemov s serijo kazalnikov, s katerimi bi lahko merila te spremembe. Ti kazalniki pokrivajo:

- obseg participacije volivcev,
- število strank v sistemu,
- stopnjo ideološke polarizacije,
- družbeno naravo podpore strankam in
- nestanovitnost volilnega telesa.

Peter Mair (*prav tam*) je zagovarjal tezo, da je s pretiranim ukvarjanjem s spremembami v volilnem telesu prišlo do zanemarjanja ideoloških in strukturnih dimenzij struktur strankarskih sistemov, zaradi česar je nadvse pomembna identifikacija vzorcev vlad in opozicije kot sistemskih lastnosti strankarskih sistemov, kot jih opredeljuje Gordon Smith. Sistemske značilnosti strankarskih sistemov (po Smithu v Broughton in Donovan, 1999: 258) so:

- 1) število strank in njihova relativna velikost,
- 2) ideološka distanca med strankami,
- 3) spremembe v volilni podpori strank,
- 4) spremembe in stabilnost družbenih cepitev,
- 5) vzorci vlad in opozicij ter
- 6) arene, v katerih strankarski sistemi delujejo (volilna, vladna, parlamentarna).

V tem diplomskem delu se bomo pri spremembah v strankarskih sistemih oprli na naslednje:

- vpliv družbenih cepitev in konfliktov,
- spremembe v volilnem telesu in njihove posledice;
- institucionalne spremembe ter
- vpliv novih strank.

Vpliv teh dejavnikov na strankarske sisteme se prepleta in le težko bi lahko izolirali situacijo, kjer bi le en dejavnik vplival na spremembo strankarskega sistema. Največkrat gre za kombinacijo vseh. V nadaljevanju bomo predstavili poglede različnih avtorjev na spremembe v strankarskih sistemih in na njihova mnenja o zgoraj omenjenih dejavnikih.

2.4.1. Družbene cepitve in njihov vpliv na strankarske sisteme

Pomembnost strukture družbenih cepitev v evropski politiki poudarja raziskovanje Rokkana in Lipseta o makrozdgodovinskih parametrih razvoja evropske politike. Vsem strankam, ki se pojavljajo v sistemih sodobne demokracije, razen okoljevarstvenim strankam, je mogoče slediti do družbenih prelomnic, ki sta jih opisovala Rokkan in Lipset.

Avtorja sta namreč ugotovila, da so strankarski sistemi v Evropi v 60. letih 20. stoletja z redkimi izjemami odražali strukturo prelomnic iz 20. let 20. stoletja. Gre za ključno značilnost tekmovalne politike na Zahodu v obdobju »visoke množične potrošnje«. Lipset in Rokkan ugotavljata, da so »strankarska alternative, v mnogih primerih pa tudi strankarske organizacije, starejše od večine volivcev na vsedržavnih volitvah. Za mnoge državljane zahodnih držav so dejavne politične stranke del političnega odra vse od njihovih otroških let ali pa vsaj od trenutka, ko so bili na volilni dan prvič soočeni z izbiranjem alternativnih 'svežnjev'« (Lipset in Rokkan, 1967: 50 v Della Porta, 2003: 135). Po Lipsetu in Rokkanu so evropsko politiko zaznamovale štiri glavne družbene cepitve: dve izvirata iz nacionalnih revolucij: center proti periferiji ter Cerkev proti državi. Drugi dve cepitvi pa izhajata iz industrijske revolucije: agrarni interesi nasproti industrijskim interesom ter lastniki kapitala proti delavskemu razredu. Glede na te raziskave sta prišla do sklepa, da »strankarski sistemi v 60. letih še vedno odražajo strukturo družbenih cepitev 20. let 20. stoletja. Strankarske alternative in v veliki večini primerov tudi strankarske organizacije, so tako starejše od večine v nacionalnih volilnih telesih« (Mair, 1997: 55). Tako govorita o vztrajnosti oziroma »zamrznitvi« strankarskih orientacij.

Razloge za »zamrznitev« strankarskega sistema je mogoče zaslediti v sposobnosti sistema, ko vpliva na samo strukturo trenj. Potem ko so pognale iz družbenih prelomnic, dajejo stranke odločilen prispevek k obnavljanju teh prelomnic ter jim zagotavljajo simbole in predstavništvo. Stranke konfliktov niso sposobne le usmerjati, temveč jih znajo tudi povezovati, pri čemer pogosto nadzorujejo vrsto nestranskih organizacij za izražanje teh istih konfliktov (sindikate, kulturna združenja itd.).

Z nastankom novih in zatonom starih družbenih konfliktov se je ukvarjal Dalton (v Mair, 1997), ki je videl znake nastanka novih družbenih cepitev v novi revoluciji – postindustrijski

revoluciji. Te nove cepitve postavljajo na eno stran ustaljeni industrijski red nasproti podpornikom ciljev novih politik, fizične delavce nasproti izobraženim delavcem, javni sektor nasproti zasebnemu in tako naprej. Čeprav priznava, da mora vsaka nova družbena cepitev prestopiti mnogo ovir, preden je integrirana v politični proces, vseeno vidi znake, da se struktura demokratičnih strankarskih sistemov, ki je bila tako dolgo »zamrznjena«, počasi odtaja. Medtem ko imajo razredne in druge tradicionalne družbene cepitve še vedno precejšen vpliv na volilno obnašanje, je njihov vpliv slabel z leti in spremembami družbenih pogojev. Nova družba – postindustrijska družba – nastaja v naprednem kapitalizmu, ki deluje tudi kot znanilec novih vzorcev družbenih cepitev, ki bodo nekoč nadomestile tradicionalne (Dalton v Mair, 1997: 59).

Z vplivom družbenih cepitev in konfliktov na strankarske sisteme se ukvarja tudi Ware (1996: 225–237), ki govori o tem, da je v večini držav sicer prišlo do zatona tradicionalnih cepitvenih linij (*cleavages*), na podlagi katerih so se izoblikovale prve politične stranke, in do upada razkola med družbenimi razredi, vendar so se pojavile nove delitve (na primer zaradi zatona gospodarske rasti), ali celo obudile stare (na primer regionalne in etnične delitve). V 70. letih 20. stoletja so se pojavljale nove teme postmodernih vrednot in življenjskega stila, predvsem med pripadniki srednjega razreda. Te vrednote Fink - Hafnerjeva (2001: 27) opisuje kot vrednote, ki predpostavljajo izpolnitev materialnih vrednot (osnovna blaginja posameznika in družbe) ter izpostavljajo večjo skrb za višjo kakovost življenja, spoštovanje avtonomije posameznika na različnih področjih družbenega življenja, všteti politiko (širjenje pojmovanja človekovih pravic) ter z naravo uravnovešen družbeni razvoj. Postmoderne vrednote predstavljajo novo družbeno cepitev, saj ločijo zagovornike svobode govora, okoljevarstva, mirovništva in feministični stališč od zagovornikov »materialnih« vrednot, maksimiziranja ekonomske rasti in fizične varnosti, razlike pa se pojavljajo pri vprašanju načina zagotavljanja družbene blaginje. Te nove teme so povzročile nastanek novih strank, predvsem ekoloških, saj obstoječe stranke niso same prevzele novih političnih vprašanj. Vzpon skrajnih desničarskih in radikalnih strank pa je spodbijal tudi trditev o zatonu ideologije v 80. letih.

2.4.2. Vpliv novih strank

Na spremembe v strankarskih sistemih ima močan vpliv pojav novih strank v sistemu. Nastanek novih strank je dobrodošel zaradi njihovih »novosti«, ki jih vnašajo v strankarski sistem. Schedler (v Broughton in Donovan, 1999: 267) kot glavno značilnost novih strank v strankarskih sistemih navaja, da lahko ponovno definirajo politično agendo, poživijo

medstrankarsko tekmovanje, izzovejo mobilizacijo volivcev in delujejo kot predstavniki preorientacije strankarskih sistemov. Robert Harmel in Lars Svåsand (v Broughton in Donovan: 1999: 267) sta identificirala šest načinov, s katerimi nove stranke vplivajo na obstoječe strankarske sisteme:

- 1) *povečujejo število alternativnih izbir volivcem,*
- 2) *z mobilizacijo novih volivcev in/ali s spodbujanjem starih povečujejo volilno participacijo,*
- 3) *obstoječe stranke so prisiljene spremeniti/prilagoditi svoje politične programe,*
- 4) *poveča se število možnih koalicijskih alternativ,*
- 5) *poveča se število koaliciji, ki so zmožne tudi delovati ter*
- 6) *prihaja do premikov v politični debati; lahko pride celo do tega, da se zamaje ali celo podre prevladujoči konsenz.*

Tem načinom sta Donovan in Broughton dodala še dva:

- 7) *navdihujejo organizacijske inovacije in*
- 8) *navdihujejo inovacije v stilih volilnih kampanj.*

Vpliv novih strank na strankarske sisteme omejuje dejstvo, da so ob vstopu zunaj obstoječe strukture tekmovanja. Tudi ko je strankarska identifikacija volivcev do strank majhna, to ni nujno dovolj velika spodbuda za volivce, da »zapravijo svoj glas« za nove majhne stranke, ki ne bodo zmožne zaustaviti njim nesimpatične stranke ali koalicijskega tabora ali ji/jim celo preprečiti zmago (Broughton in Donovan, 1999: 268).

Tudi ko so nove stranke volilno uspešne in se celo prebijejo v vlado, še ni zagotovljen njihov nadaljnji obstoj. Obstoječe stranke, stranke »jedra«, se kaj hitro odzivajo na izzive novih strank in se prilagajajo novim situacijam. Glede na omejen volilni in še bolj omejen vladni uspeh novih strank Donovan in Broughton (1999: 268) poudarjata »podjetnost« starih strank. Stare stranke so prenovile svojo notranjo organiziranost in stile kampanj, obudile stare volivce in mobilizirale nove, prisilile druge stranke, da so popravile in dopolnile svoje strankarske programe in tudi povečale število novih možnih koalicijskih variant. Tudi stare stranke lahko vplivajo na premik v družbenem konsenzu. Nove stranke lahko seveda katalizirajo take spremembe, tako da ni mogoče natančno zarisati razlik med starimi in novimi strankami.

Pomen pojava ali izginotja stranke ni samo funkcija velikosti take stranke ali njene ideološke privlačnosti, temveč gre tu za *sistemsko vlogo* določene stranke in zato, koliko njena prisotnost ali odsotnost lahko vplivata na smer medstrankarskega tekmovanja (centripetalnost/centrifugalnost) v sistemu ali na proces oblikovanja vlade (Mair, 1997: 52).

Zato lahko strankarske sisteme opazujemo kot odporne in fleksibilne sisteme, kjer potekajo učenje in spremembe zaradi novih ter starih strank. Izključenost ali vključenost novih in ekstremnih strank je močno odvisna od strategij prevladujočih, dominantnih strank.

2.4.3. Spremembe v volilnem telesu

Za zahodnoevropske demokracije je značilno upadanje zvestobe volivcev posameznim strankam, kar je močno zaznamovalo politični prostor v zadnjih desetletjih. Spremembe v volilnem telesu se v največji meri nanašajo na spremembe v sami stranki, a so jih največkrat razlagali kot spremembe v strankarskem sistemu, ter jih povezovali s spremembami v strukturi družbenih cepitev.

Spremembe v volilnem telesu – na agregatni in tudi individualni ravni – vodijo v spremembo strankarskih sistemov. Mair (1997: 55) poudarja, da strogo gledano lahko spremembe v elektoratu vodijo do sprememb v strankarskih sistemih le, če povzročijo prehod iz enega tipa strankarskega sistema v drugega. V strankarskem sistemu s predominantno stranko lahko že manjša sprememba v volilni podpori pripelje do spremembe tipa sistema. V drugih primerih pa je stvar mnogo bolj kompleksna in se lahko zgodi le zaradi pojava nove ali izginotja katere obstoječe stranke, zaradi česar bo prišlo do spremembe smeri tekmovanja med strankami, kar bi lahko posledično pomenilo spremembo v strankarskem sistemu. Zato je pri tem ključnega pomena *lokacija* spremembe elektorata in sistemska vloga strank, ki so jih take spremembe prizadele.

Drugi način razumevanja sprememb v volilnem telesu je, da se jih razume kot posledico sprememb v sistemu družbenih cepitev/konfliktov, kar naj bi povzročalo spremembe v strankarskem sistemu. Gordon Smith (v Mair, 1997: 55) govori o tem, da se sistem družbenih cepitev nanaša na družbeno podporo posameznim strankam in ne na sistem. Seveda imajo družbene cepitve in njihove spremembe pomemben vpliv na sistem kot celoto, vendar se te spremembe odražajo na drug način: vplivajo na število in relativno velikost strank v sistemu, na razsežnost in moč polarizacije, na razpršenost in spremenljivost (*volatility*) strankarskega sistema.

Velikokrat se agregirane spremembe v volilni podpori (med zaporednimi volitvami ali med volitvami na daljši rok) prikazuje kot kazalnike sprememb v strankarskem sistemu in kot premike v ravnotežju pripadnosti volivcev posameznim strankam med različnimi sloji družbe. Posledice takih premikov so spremembe v koalicijskih taborih, spremembe v ravnotežju reprezentativne moči med političnimi strankami in interesnimi skupinami ter tudi spremembe

v sistemu družbenih cepitev, konfliktnih linij v družbi, do katerih prihaja ali na račun nastanka novih ali zaradi zatona starih strank (Mair, 1997: 48).

Spremembe v strankarskem sistemu so posledica sprememb v stopnji ideologije, organizacije in tekmovanja strank, kar neizogibno povzroča raznolike odzive v volilnem telesu. Zmožnost strank, da zadržijo svojo volilno bazo, izhaja iz njihove sposobnosti, da spremenijo svojo privlačnost, svojo organizacijsko strukturo in/ali svoj način tekmovanja, medtem ko do agregirane volilne spremembe lahko pride zaradi nepripravljenosti ali nezmožnosti, da se stranke prilagodijo novim razmeram. Strankarski sistem, ki se zdi stabilen, vključuje bolj prilagodljive stranke, medtem ko spreminjajoči strankarski sistem sestavljajo stranke, ki niso tako fleksibilne in trdovratno vztrajajo pri preizkušanih vzorcih (Mair, 1997: 71–72).

Mair, Müller in Plasser (2004: 1–7) so kot glavne kategorije sprememb v volilnem telesu opredelili naslednje:

- **Spremembe v socialni strukturi volivcev.** Tradicionalne navezanosti posameznih družbenih skupin, na primer fizičnih delavcev ali kmetov do določenih političnih strank, socialistov ali agrarnih strank, se zmanjšujejo. Sprememba v volilnem telesu se navezuje na zmanjšanje števila privržencev strank v njihovi volilni bazi, še posebej znotraj tradicionalnih družbenih skupin (kmetje, delavstvo, meščanstvo). Nasprotno se povečuje število pisarniških delavcev v zasebnem in javnem sektorju in ta novi srednji razred nima specifične navezanosti do katere koli politične stranke. Tako spremenjena struktura družbenih razredov vodi v porast »dostopnega«
elektorata, volivcev, ki so na voljo za vse stranke. Tako stanje predstavlja priložnost za vse tiste stranke, ki niso imele dovolj velike lastne volilne baze, ki jih niso podpirale posamezne družbene skupine, ob tem pa se stranke, ki so bile vezane na določene družbene skupine, spopadajo z upadom njihove »naravne«
volilne klientele.
- **Strukturni odmik volivcev od strank (*structural dealignment*).** Medtem ko se spremembe v socialni strukturi nanašajo na družbene skupine in na skupinsko lojalnost posameznim političnim strankam, strukturni odmik (*structural dealignment*) pomeni, da te družbene skupine izgubljajo svojo povezanost, kjer večji del skupine na koncu stranki obrne hrbet, ki jo je do tedaj podpiral. Tako na primer katoličani več ne volijo krščanskodemokratskih strank in delavci ne podpirajo več socialdemokratskih in komunističnih strank.
- **Upadanje identifikacije s strankami.** Strankarska identifikacija se navezuje na navezanost volivcev na stranko bolj na ravni individuuma kot na skupinski ravni in se

meri kot stopnja psihološke navezanosti na specifično politično stranko (Mair in drugi, 1996: 4). Kot avtorji navajajo Conversa (v Mair in drugi, 1996: 4), se za strankarsko identifikacijo predvideva, da se vzpostavi v relativno nizki starosti in se le še pogloblja skozi posameznikovo življenje. Močnejša kot je identifikacija s stranko, večja je verjetnost, da bo posameznik ostal zvest svoji stranki. Če pa je prišlo do sprememb v posameznikovi strankarski identifikaciji, je to lahko posledica sprememb v njegovem družbenem življenju. Zaton identifikacij predstavlja večanje »dostopnega« elektorata, kar tudi pomeni, da bo veliko strank postalo precej bolj ranljivih. Nasprotno pa stranke, ki jim je tradicionalno primanjkovalo volivcev, ki so se identificirali z njimi, lahko dosežejo izboljšanje svoje tekmovalne pozicije. Čeprav ni nujno, da bo zmanjšanje strankarskih identifikacij avtomatično vodilo do sprememb v volilnem vedenju, pa bo verjetno imelo vpliv na obnašanje strank.

- **Spremembe političnih vrednot.** Od 70. let naprej se je veliko avtorjev ukvarjalo s spremembami vrednostnih orientacij državljanov, pri čemer so bile posebne pozornosti deležne postmaterialne oziroma postmoderne vrednote. Obstajajo tudi obsežne raziskave, da vrednote, ki jih obravnavamo kot tradicionalne delitve v Zahodni Evropi, še niso izgubile pomena. Dvojica religija-sekularizacija in materialistična dimenzija levo-desno še danes ostajata odločilna za veliko število volivcev, ko se odločajo za določeno stranko (Mair in drugi, 1996: 6). Stranke se morajo prilagajati heterogenosti novih vrednot in biti še bolj previdne, ko določajo svoje ciljne skupine za volitve, pri čemer morajo misliti tudi na oblikovanje parlamentarnih ali vladnih koalicij.
- **Tekmovanje med političnimi temami.** Politične stranke niso samo odvisne od »naravnih« sprememb v volilnem telesu, ampak tudi same sprožajo take spremembe, s tem da prepoznajo nove, zmagovalne teme, jih popularizirajo in se do njih opredeljujejo. Na ta način ostajajo volilne povezave posamezne stranke stabilne tako dolgo, dokler je na dnevnem redu politična tema, in ko družbene cepitve, ki izhajajo iz nje, ostajajo stabilne (Carmines v Mair in drugi, 1996: 6). Politične stranke, ki ne privabijo dovolj volivcev, želijo nadoknaditi ta zaostanek s sprožanjem novih političnih tem. Če so te teme privlačne za nove volivce in ne delijo strankine obstoječe volilne baze, lahko vodijo do pomembnih premikov v elektoratu (Riker v Mair in drugi, 1996: 6).

Stranke so torej pod nenehnim pritiskom. Tiste, ki ne dosežejo dovolj volilne podpore, bodo skušale iskati nove politične teme, kar jim večkrat ne bo uspelo. Stranke, ki jim gre trenutno dobro, ne smejo počivati na svojih lovorikah. Da bi se izognile prihodnjim porazom, morajo braniti pomembnost svojih starih političnih tem in same sprožati nove

teme. Situacija se še bolj zaplete, če morajo upoštevati, kakšen vpliv bodo imele te teme in njihovo opredeljevanje do njih na njihovo pozicijo v vladni koaliciji.

- **Prehajanje med vlado in opozicijo.** Spremembe v volilnem telesu pogosto razlagajo s položajem stranke, ki je ali na poziciji ali v opoziciji. Ni jasno, ali je za stranke bolje, da so v vladi ali v opoziciji. Glede na eno vrsto hipotez naj bi šlo vladnim strankam bolje, ker imajo možnost vplivanja na ekonomske procese, večji dostop do medijev in v večini držav možnost določitve datuma naslednjih volitev (Strøm in Swindle v Mair in drugi, 1996: 7). Nasprotni pogled upošteva, da vladne stranke trpijo zaradi vseh pomanjkljivosti državne uprave, da bodo kaznovane zaradi nepopularnih in nepotrebnih politik, in so tarča bolj kritične medijske pozornosti.
- **Kriza strank** naj bi odražala najbolj temeljno spremembo volilnega telesa. Sam pojem strankarske krize je večplasten. Za prikaz tega je pomembno, da Mair, Müller, Plasser (Mair in drugi, 1996: 8) govorijo o situaciji, ko se zdi, da stranke ne izpolnjujejo nalog, ki se v političnem okolju zdijo nujne, na primer, da ne izvajajo povezave med državljani in institucijami ter procesom odločanja. Če volivci čutijo, da ne morejo izbrati nobene stranke, ki bo predstavljala njihove politične preference in bi imela pomemben vpliv na politično odločanje, to že lahko kaže na krizo strank. Ta položaj lahko poslabšujejo še visoke ovire za vstop novih strank v strankarski sistem, s čimer je onemogočeno preoblikovanje starih strank, saj se ne soočajo z novimi tekmeci. Možna posledica strankarske krize je zmanjševanje volilne participacije: če volivci dojemajo vse politike za nepošteno, se jim ne zdi vredno, da bi sploh volili novo garnituro, ki bo na koncu enaka prejšnji.

2.4.4. Spremembe v institucionalnem okolju

Institucionalne spremembe strankarskih sistemov zajemajo široko paleto dejavnikov. V ta sklop vključujemo spremembe v volilni zakonodaji določene države, spremembe njenih političnih institucij in teritorialne spremembe.

Velik vpliv na tip strankarskega sistema ima tip volilnega sistema v posamezni državi. S tem, ko opredelimo, kakšne volilne zakonodaje se poslužuje določena država, se da že (vsaj na grobo) oceniti, kakšen je strankarski sistem v tej državi. Na primer uporaba večinskega volilnega sistema, t. i. *first past the post* sistem, za volitve v državni parlament po navadi pomeni, da ima ta država dvostrankarski sistem, v državah s proporcionalnim volilnim sistemom pa je običajen tip večstrankarskega sistema. Tako je tudi takoj jasno, da sprememba volilnega sistema neposredno vpliva na spremembo tipa strankarskega sistema.

Ware (1996: 217–237) v sklopu institucionalnih sprememb opredeli *spremembe političnih institucij*. Za politične institucije je značilno, da se spreminjajo izredno počasi. Najverjetneje lahko pride do sprememb v strankarskem sistemu, če pride do zloma demokratičnega sistema. V nestabilnih demokracijah Južne Amerike je s postavljanjem novih režimov že večkrat prišlo do takih poskusov. Vztrajnost institucij in zmožnost strank, da nasprotujejo institucionalnim reformam, omejuje spremembe strankarskih sistemov. Spremembe političnih institucij pa povzročajo spremembe na daljši rok, saj že v njih samih ne more priti do hitrih preobratov (volilni sistem, parlament). Ko pride do oblikovanja političnih institucij, strankarski sistemi poskušajo ohranjati institucionalni kontekst, v katerem se je ta strankarski sistem izoblikoval.

Poleg tega Ware (*prav tam*) omenja tudi vpliv ozemeljskih sprememb držav na strankarski sistem. Sicer v ustaljenih demokracijah le redko prihaja do sprememb meja, ki pa, če so obsežne, lahko vplivajo na spremembe v strankarskih sistemih. Primer je tudi Zvezna republika Nemčija: z njenim nastankom leta 1949 so se meje prejšnje države spremenile, tako da je katoliška skupnost dobila precej večjo vlogo, kot jo imela do takrat, zaradi česar je lahko prišlo do nastanka skupne krščanskodemokratske stranke, ki je združevala katoličane in protestante, kar je spremenilo tekmovanje strank znotraj konservativnega tabora in vsesplošno medstrankarsko tekmovanje (Ware, 1996: 222).

Broughton in Donovan (1999) omenjata tudi *teritorialno diferenciacijo*. Za več držav, na primer za Italijo, Belgijo, Španijo, Veliko Britanijo in Nemčijo, je v zadnjih letih teritorialna diferenciacija postala ena glavnih značilnosti njihovih strankarskih sistemov. O teritorialni diferenciaciji govorimo, ko znotraj ene države pride do izrazitih političnih regij ali do nastanka oziroma preoblikovanja izrazito regionalnih političnih strank, ki lahko premaknejo tudi smer tekmovanja med samimi strankami, na primer z družbene cepitve levo-desno na regionalno cepitev. V Belgiji je na primer prišlo do cepitve zaradi jezika.

2.5. DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA SPREMENJENO VLOGO STRANK V STRANKARSKIH SISTEMIH

Kot je mogoče razbrati iz predstavitve dejavnikov, ki vplivajo na spremembe v strankarskih sistemih, le-ti vplivajo na same stranke, na njihovo delovanje in s tem na vlogo strank v strankarskih sistemih. Posebej izrazito je to vidno pri spremembah, ki nastanejo na ravni volilnega telesa posameznih strank, kjer več avtorjev, med njimi Mair (1997), meni, da

se spremembe v volilnem telesu najbolj odražajo na spremembah v samih političnih strankah. Le če pride do tako obsežnih sprememb, da se spremeni tip strankarskega sistema, lahko govorimo tudi o tem, da so spremembe v elektoratu vplivale tudi na strankarski sistem, sicer gre le za določene premike v sami stranki. Enako lahko trdimo za vse prej opisane dejavnike sprememb.

Na vlogo strank v strankarskih sistemih vplivajo tudi notranjestrankski dejavniki: stopnja strankarske kohezije, grožnje, da bi lahko stranka razpadla, spremembe v strankarski organizaciji in organiziranosti ter drugi notranjestrankski spori, pa tudi bolj pozitivne lastnosti, na primer združevanje strank ipd. Mair (1997: 75) zagovarja tezo, da mora biti razumevanje sprememb v strankarskih sistemih osredotočeno na tisto, kar definira sam strankarski sistem, tj. na vzorce interakcij med strankami. Spremembe v volilnem telesu, ideološke spremembe, organizacijske preнове itd. so pomembni vidiki strankarskih sprememb, vendar pokažejo spremembe v strankarskih sistemih le, če vplivajo tudi na spremembo vzorcev interakcij, ki zaznamujejo sam sistem, se pravi, če so relevantne za sam sistem, sicer so le kazalniki sprememb, ki se dogajajo v političnih strankah.

3. NEMŠKI STRANKARSKI SISTEM

3.1. OPREDELITEV NEMŠKEGA STRANKARSKEGA SISTEMA

Prve volitve v Bundestag leta 1949 so pokazale, da je v ZRN prišlo do razvoja zelo fragmentiranega večstrankarskega sistema. V Zvezni parlament se je uvrstilo kar deset političnih strank, med katerimi je vladala precejšnja ideološka distanca, saj so se v parlament uvrstili komunisti na skrajnem levem bregu političnega spektra in postnacistična skrajno desna stranka, DRP. Razen štirih strank – SPD, CDU/CSU,³ FDP in KPD, je šlo za manjše regionalne stranke, ki so vse konservativni center ideološko delile s CDU/CSU. Regionalna cepitev strank je bila posledica neenakomernega razvoja strank v treh okupacijskih conah Zahodne Nemčije med leti 1945 in 1949 in vpeljave 5 % vstopnega praga na deželni ravni, ki je veljal le za prve volitve.

Drugo obdobje razvoja strankarskega sistema v ZRN imenujemo proces koncentracije (Olzog, 1999: 54) in ga postavljamo v čas od leta 1953 do 1961. Leta 1953 je bila zaostrena vstopna klavzula, tako da je bilo treba doseči na volitvah 5 % na celotnem ozemlju države in ne le v eni zvezni deželi. Kljub temu so na volitvah 1953 v parlament še prišli zastopniki Nemške stranke (DP) in Stranke centra (Zentrum) zaradi osvojenega temeljnega mandata. Leta 1957 je bilo potrebno število temeljnih mandatov dvignjeno na tri in velja še danes. Takrat je Nemška stranka (DP) zadnjič prišla v Bundestag, ki je bila v zveznih vladah vselej na čelu s CDU/CSU, dokler nista leta 1960 oba ministra Nemške stranke tudi prestopila v CDU. Od leta 1961 naprej so bile v Bundestagu le še tri stranke, in sicer CDU/CSU, SPD in FDP.

Za celotno obdobje od leta 1961 do 1983 lahko rečemo, da gre za čas dvoipolstrankarskega sistema. Značilnosti tega obdobja so, da sta Unija in SPD postali ljudski stranki in so zato ideološki konflikti oslabei, Unija, SPD in FDP so si delile oblast na ravni zveze in dežel, do spremembe vlade na zvezni ravni pa je prišlo zaradi spremembe koalicije.

Leta 1983 je prvič uspel vstop v Bundestag stranki Zelenih, ki se je takrat zavzemala za nove politične cilje (mir, okolje, ženske, pravice manjšin, participacija) in se zavestno

³ O strankah Krščanskodemokratska unija (CDU) in Krščanskosocialna unija (CSU) na zveznem nivoju po navadi govorimo kot o eni sami stranki – CDU/CSU. CSU se šteje za sestrsko stranko CDU, saj se za volivce poteguje le v zvezni deželi Bavarska, kjer pa ne nastopa CDU. Po drugi strani je tako označevanje posledica dejstva, da CDU in CSU v Zveznem parlamentu tvorita eno poslansko skupino. Za to strankarsko navezo se uporablja tudi ime *Unija* oziroma *unijski stranki*.

odločila za neprofesionalen politični slog. Na zvezni ravni in v deželah sta si od takrat stali nasproti dve skupini strank, levi – SPD in Zeleni ter meščanski – CDU/CSU in FDP.

Po ponovni združitvi Nemčije je za prve volitve na podlagi odločbe ustavnega sodišča veljala posebna ureditev. Petodstotna klavzula se je na tem temelju ločeno uporabila za Vzhod in Zahod. Tako je lahko v Bundestag takoj prišla tudi PDS, Stranka demokratičnega socializma, ki je bila do leta 1998 zastopana kot poslanska skupina, leta 2002 pa ji le z dvema neposrednima mandatoma to ni več uspelo. Trdimo lahko, da od ponovne združitve Nemčije dejansko obstajata dva strankarska sistema. Res je sicer, da je po združitvi tudi Vzhod v celoti sprejel pravila strankarskega sistema z Zahoda, a so dejanske razlike ogromne. Zeleni in FDP (razen ob prvih vsenemških volitvah) na Vzhodu nimajo več nobene upoštevanja vredne vloge (Olzog, 1999: 146, von Alemann, 2003: 175), zato lahko PDS skupaj s SPD in CDU tvorijo regionalni (vzhodni) tristrankarski sistem. Na Zahodu pa gre za štiristrankarski, dvoskupinski sistem v obdobju do letošnjih volitev.

Volitve leta 2005 so ta položaj le še poudarile. V Bundestag so poleg CDU/CSU in SPD prišle še tri stranke, in sicer FDP, Zeleni in DieLinke/PDS. Na Zahodu z zadnjimi volitvami sistem postaja petstrankarski, pri čemer je značilno, da je delež volilnih glasov za CDU/CSU in SPD zelo upadel, na Vzhodu pa so se v Zvezni parlament uvrstile le tri stranke, torej ostaja le tristrankarski sistem. Lahko rečemo, da so zadnje volitve le še poudarile regionalno diferenciran strankarski sistem, ki ga zaznavamo že od prvih volitev po združitvi leta 1990.

Ta strnjen prikaz razvoja strankarskega sistema v povojni Nemčiji do danes kaže vse njegove razvojne faze: razen začetnega obdobja, ko je šlo za precej fragmentiran strankarski sistem z velikim številom strank, lahko že od leta 1953 glede na bipolarnost sistema, centripetalnost medstrankarskega tekmovanja, število relevantnih strank v strankarskem sistemu in unilateralnost opozicije govorimo o Sartorijevega tipu zmerne pluralizma. Obdobje od leta 1961 do 1983 označujemo kot dvoipolstrankarski sistem dveh ljudskih *catch-all* strank in manjše liberalne stranke, kot ga je opredelil Ware. Da gre tudi po letu 1983 za tip zmerne pluralizma, je vidno že iz samega števila relevantnih strank (teh je 3–5), predvsem pa iz dejstva, da gre vedno za koalicijske vlade, saj tudi obe največji stranki, CDU/CSU in SPD, nista sposobni doseči absolutne zmage na volitvah. Nasproti si stojita dve alternativni vladni koaliciji, CDU/CSU in FDP ter SPD in Zeleni, ki se izmenjujeta na oblasti, in zato govorimo tudi o sistemu dveh strankarskih skupin. Po nemški združitvi in vstopu PDS v parlament lahko po Siaroffovi tipologiji nemški strankarski sistem, glede na število strank v sistemu in razmerje med njimi, opredelimo kot tip zmerne pluralizma z dvema močnima strankama.

3.2. RAZVOJ NEMŠKEGA STRANKARSKEGA SISTEMA

Po koncu 2. svetovne vojne so oblast v Nemčiji prevzele štiri okupacijske sile, ki so si razdelile nemško ozemlje. Vsaka od štirih velikih sil je imela lasten pogled na to, na kakšen način, kdaj in v kolikšni meri bodo k delovanju ponovno pripomogle nemške politične stranke.

Razvoj strank v povojnem času, od leta 1945 do ustanovitve Zvezne republike Nemčije leta 1949, je najprej potekal na lokalni in regionalni ravni. Ponovni začetek strank so usmerjale in nadzorovale okupacijske sile, ki so se bale ponovnega vzpona nacionalnega socializma (Lösche, 1993: 105). Prvi zametki so nastajali kot »licenčne stranke«, saj so jim okupacijske sile za delovanje podeljevale licence.

Pravno podlago za oblikovanje političnih strank je predstavljala Potsdamska pogodba, sprejeta 2. 8. 1945, ki v 2. odstavku 9. člena določa, da je v celotni Nemčiji treba dopustiti in spodbujati vse demokratične politične stranke, s podelitvijo pravice do zbiranja in do vodenja javnih razprav (Olzog, 1999). Tako so Američani 13. 8. 1945 razglasili, da je v njihovi coni dovoljeno ustanavljanje strank, in svojim oficirjem naročili, da na ravni okrožij začnejo izdajati dovoljenja za strankarsko dejavnost. Novembra 1945 so dovolili razširjenje delovanja strank še na deželno raven. Britanci so z odlokom 15. 9. 1945 takoj dopustili stranke na ravni cone, medtem ko so Francozi šele 12. 12. 1945 teoretično dopustili strankarsko dejavnost, čeprav so z dejansko dopustitvijo zavlačevali še nekaj mesecev. Vsaka okupacijska sila si je pridržala tudi pravico nadzorovati nastanek in dejavnost političnih strank.

Od leta 1945 je bilo v ZRN ustanovljenih okoli 150 strank in drugih političnih grupacij. Pomembnejšo vlogo so imele le nekatere med njimi, od začetka predvsem tri: unijski stranki (ki ju obravnavamo kot eno) CDU in CSU – Krščanskodemokratska unija in Krščanskosocialna unija, SPD – Socialnodemokratska stranka in liberalna stranka, pod imenom FDP – Stranka svobodnih demokratov, ki so temeljile na političnih tokovih 19. stoletja: konservativnosti, političnem katolicizmu, socializmu in liberalizmu (Olzog, 1999: 53).

Glavna značilnost prvega obdobja nemškega strankarskega sistema je bilo naraščanje števila glasov CDU/CSU na volitvah v Zvezni parlament: z 31 % leta 1949 se je leta 1953 njihov delež povečal že na 45,2 %, 1957. leta pa že na 50,2 %, in se tudi v nadaljnjih letih ustalil nekje pri 45 %, kar ustreza procesu izginjanja majhnih strank iz Bundestaga (Rudzio, 2000: 142). Ob tem je iz igre izpadla komunistična stranka, ki je izgubljala podporo zaradi

hladne vojne, se po letu 1953 ni več uvrstila v parlament in jo je Zvezno ustavno sodišče leta 1956 prepovedalo kot protiustavno. Tako je ob koncentraciji nemškega strankarskega sistema največ pridobila CDU/CSU, ki je vase posrkala vse male stranke, ki so ob prvih dveh sklicih z njo še tvorile zvezno vlado, SPD pa je pridobila le nekaj glasov volivcev KPD. Z naraščajočo koncentracijo strankarskega sistema se je pokazalo tudi strukturno prikrajšanje SPD: za razliko od CDU/CSU, ki je določen čas koalirala z DP (Nemška stranka), predvsem pa s FDP, socialni demokrati niso imeli potencialnega koalicijskega partnerja (Lösche, 1993: 107).

Medtem ko so vse manjše stranke po prvem uspehu utonile bolj ali manj v pozabo, se je vse bolj dalo slutiti razvoj stabilnega tristrankarskega sistema, ali boljše rečeno: dvostrankarski sistem ljudskih strank CDU/CSU in SPD s FDP kot zagotavljalco večine (Olzog, 1999: 54).

Tabela 2: Rezultati volitev v Zvezni parlament (Bundestag) 1949–2005

LETO	CDU/CSU	SPD	FDP	ZELENI	PDS	DRUGE
1949	31,0 %	29,2 %	11,9 %			27,9 %
1953	45,2 %	28,8 %	9,5 %			16,5 %
1957	50,2 %	31,8 %	7,7 %			10,3 %
1961	45,3 %	36,2 %	12,8 %			5,7 %
1965	47,6 %	39,3 %	9,5 %			3,6 %
1969	46,1 %	42,7 %	5,8 %			5,4 %
1972	44,9 %	45,8 %	8,4 %			0,9 %
1976	48,6 %	42,6 %	7,9 %			0,9 %
1980	44,5 %	42,9 %	10,6 %	1,5 %		0,5 %
1983	48,8 %	38,2 %	7,0 %	5,6 %		0,4 %
1987	44,3 %	37,0 %	9,1 %	8,3 %		1,3 %
1990	43,8 %	33,5 %	11,0 %	3,9 %	2,4 %	5,4 %
1994	41,5 %	36,4 %	6,9 %	7,3 %	4,4 %	3,5 %
1998	35,2 %	40,9 %	6,2 %	6,7 %	5,1 %	5,9 %
2002	38,5 %	38,5 %	7,4 %	8,6 %	4,0 %	3,0 %
2005	35,2 %	34,2 %	9,8 %	8,1 %	8,7 % *	4,0 %

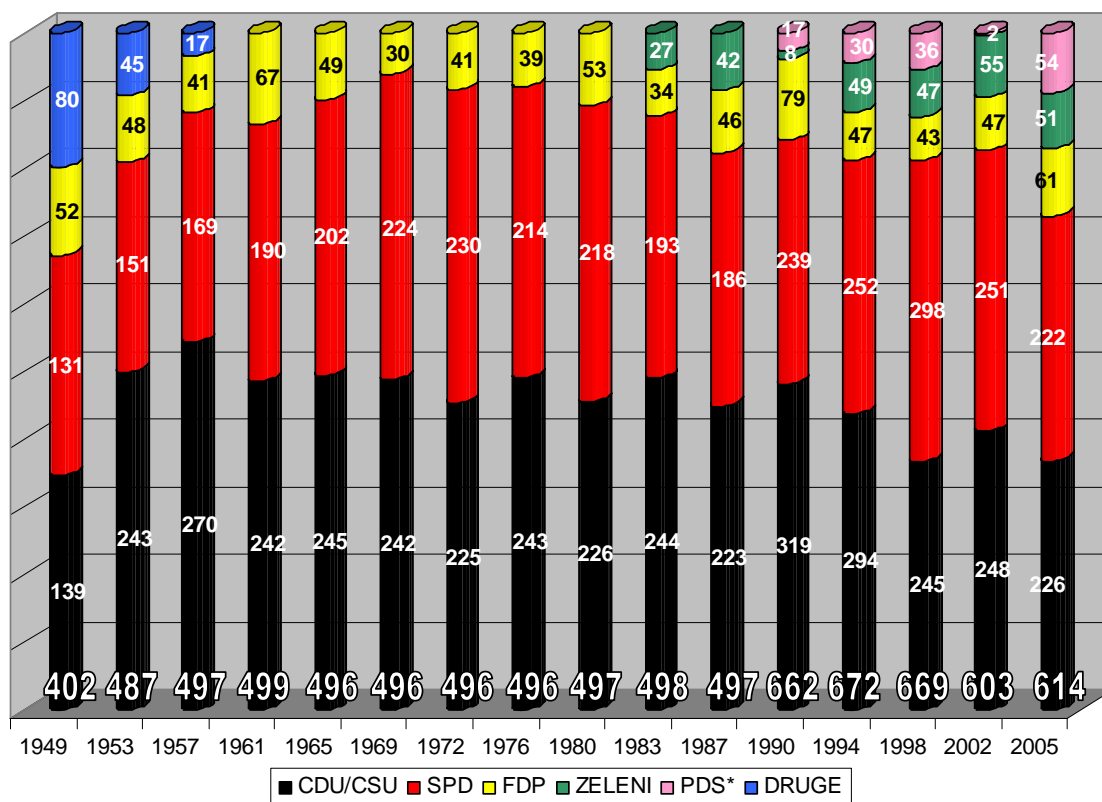
*Stranka Levica/PDS (Die Linke/PDS)

Vir: <http://www.bundestag.de/parlament/wahlen/sitzverteilung/index.htm>

Za boljše razumevanje si bomo ogledali tudi posamezne zgodovinske dogodke, ki so zaznamovali ZRN na političnem in na družbenoekonomskem področju in nedvomno vplivali na razvoj nemškega strankarskega sistema. Petdeseta leta je zaznamoval tako imenovani »gospodarski čudež« – hitra obnova in modernizacija industrije. Zunanjepolitično so ta leta zaznamovale hladna vojna, madžarska vstaja leta 1956, korejska vojna ter kontinuiran tok beguncev iz Vzhodne Nemčije, ki so v ZRN predstavljali kvalificirano, a ne drago delavno silo. Vedno večje je bilo nezanimanje za politiko, zaradi česar so stranke izgubljale članstvo. Med strankami je prišlo do politične in ideološke polarizacije, ki se je kazala na primer pri

vprašanju ponovne oborožitve in zahodnih integracijskih procesov (CDU/CSU, FDP, DP) nasproti prednostnemu ponovnemu združenju obeh Nemčij (SPD) in kot tržno gospodarstvo nasproti planskemu. Razdor med obema Nemčijama je zakoličila gradnja berlinskega zidu leta 1961. S tem je SPD izgubila glavno politično temo, ponovno združitvev Nemčije, saj je zdaj za vse stranke veljalo enako – da se morajo v mednarodnih odnosih prilagoditi *status quo* in na možnosti njegovih sprememb (Lösche, 1993: 108). SPD je bila prisiljena spremeniti svoj odnos do zahodnoevropske integracije in tržnega gospodarstva, s čimer je popustila tudi polarizacija v strankarskem sistemu. Istočasno se je bila SPD tudi primorana predstaviti kot stranka modernizacije, kar je bilo možno predvsem na podlagi reforme njenega strankarskega programa z Godesberškim programom iz leta 1959 (Lösche, 1993: 108).

Slika 1: Razdelitev sedežev med strankami v Bundestagu 1949–2002

Vir: <http://www.bundestag.de/parlament/wahlen/sitzverteilung/index.htm>

* za leto 2005 pod imenom DieLinke/PDS

Glede na volilne rezultate, kar je razvidno iz *Tabele 2*, je glavno besedo pri oblikovanju vladnih koalicij v prvih štirih mandatih prevzela CDU/CSU, ki je koalicijo tvorila znotraj tako

imenovanega meščanskega bloka strank (Zentrum, DP – Nemška stranka, BHE – Block der Heimatvertriebene und Entrechteten, t. i. Stranka nemških pregnancev) z liberalci, ki so se edini uspeli upreti »vsrkanju« majhnih strank s strani CDU. Že od leta 1949 je vlado vodil predsednik Krščanskodemokratske unije, dr. Konrad Adenauer.⁴

Leta 1965 je zveznega kanclerja Konrada Adenauerja nasledil Ludwig Erhard, »oče gospodarskega čudeža«, ki pa je kmalu moral odstopiti zaradi recesije med letoma 1966–1967. Recesija je imela posledico tudi za vzpon desne radikalne Nacionalnodemokratske stranke Nemčije (NPD).

CDU/CSU se je s SPD sporazumela o oblikovanju velike koalicije. Konservativnoliberalno koalicijo pod vodstvom Erharda je zamenjala »velika koalicija«, CDU/CSU in SPD, pod Kurtom Kiesingerjem (CDU) kot kanclerjem ter Willyjem Brandtom (SPD) kot vicekanclerjem in zunanjim ministrom. Gledano mednarodno je v tem obdobju zaradi patsituacije med obema svetovnima velesilama prišlo do t. i. politike popuščanja napetosti, ki se je v ZRN odražala v konfliktih glede nemške politike. To so bila leta naraščajoče politizacije; naraščalo je število članstva v političnih strankah in študentskih protestov ter gibanj, ki so se združila v tako imenovani *zunajparlamentarni opoziciji* kot izraz nasprotovanja *statusu quo* (Lösche, 1993: 108). V tem času se je SPD uspela predstaviti kot stranka napredka in modernizacije. S tem ko je vstopila v veliko koalicijo, je tudi v širši javnosti dobila priznanje, da je sposobna za vladno stranko, da je sposobna tudi vladati in da parlamentarni vladni sistem deluje, saj je možno zriniti z oblasti do tedaj vladajočo glavno vladno stranko. Študentska gibanja in zunajparlamentarne opozicije je v določeni meri, če sledimo Löschu (1993: 108), izzvala velika koalicija, saj je zunajparlamentarna opozicija (ne le študenti, ampak tudi drugi kritični opazovalci) nastanek velike koalicije dojemala kot odpoved parlamentarnega sistema.

Tri stalno zastopane stranke v Zveznem parlamentu, CDU/CSU, SPD in FDP, so v veliki meri med seboj sodelovale in s tem ustvarile zaključen sistem. Še več, te stranke so z rekrutacijo političnega personala, večinsko legitimacijo vlad, s postavljanjem alternativne opozicije in vplivom na oblikovanje volje ljudstva izpolnjevale vse funkcije strankarskega sistema v parlamentarni demokraciji (Rudzio, 2000: 148).

Čas velike koalicije je pomenil čas precejšnih reform. Koalicija je sprejela nove instrumente gospodarske politike, keynesiansko splošno obdavčitev gospodarskega ministra

⁴ Sicer pa so mesto zveznega kanclerja poleg dr. Konrada Adenauerja, ki je bil na čelu zvezne vlade v letih 1949–1965, zasedali še: Ludwig Erhard (CDU) 1965–1969, Willy Brandt (SPD) 1969–1976, Helmut Schmidt (SPD) 1976–1983, Helmut Kohl (CDU) 1983–1998 in Gerhard Schröder 1998–2005. Kot kaže, bo sedaj zvezno vlado prevzela prva ženska v zgodovini ZRN – Angela Merkel (CDU).

Karla Schillerja (SPD) in »koncentrirano akcijo« – dogovarjanje zastopnikov države, dela in kapitala, ki je pozneje vodila v teorijo tripartitnega novega korporativizma. Kljub ogorčenemu odporu kritične javnosti in študentskega gibanja so bili sprejeti zakoni o izrednem stanju. SPD je dajala prednost šolski politiki, tudi s podporo opozicijske FDP (ki je svojo podporo utemeljevala z geslom »Izobrazba je državljanska pravica«), ki se je v opoziciji počasi obračala na levo in v volilni kampanji leta 1969 nastopila z geslom »Odpravili bomo preživele čase« (von Alemann, 2003: 60). Menjava oblasti se je že napovedovala, ko je SPD s pomočjo FDP izvolila kandidata socialdemokratov Gustava Heinemanna za novega zveznega predsednika.

Reforme so zaznamovale tudi obdobje socialnoliberalne koalicije zveznega kanclerja Brandta (1969–1974). V začetnem obdobje je z reformami dosegel velik uspeh na področju t. i. *Ostpolitik*, napredek v šolski politiki s preureditvijo visokih in višjih šol v institucije masovnega izobraževanja ter na področju nadaljnje demokratizacije nemške družbe. Na posameznih političnih področjih pa je prišlo do precejšnih konfliktov med vlado in opozicijo, ki so se stopnjevali do glasovanja o nezaupnici kanclerju Brandtu leta 1972, ki je le za las spodletela. V času polarizacije ni naraslo le članstvo vsem političnim strankam, temveč so SPD, CDU in FDP integrirale tudi nekatere dele zunajparlamentarne opozicije in volivce NPD (Lösche, 1993: 109).

Patsituacija v Bundestagu je bila končno odpravljena s predčasnim razpustom Zveznega parlamenta in novimi volitvami leta 1972. Po predvolilnem boju, ki je bil v znamenju nemške in vzhodne politike, je socialnoliberalni koaliciji uspelo na zelo prepričljiv način rešiti težave, ki jih je imela z večino. Novembra 1972 je SPD dobila 45,8 % glasov in z 230 poslanci prvič predstavljala najmočnejšo poslansko skupino v Bundestagu. Ker pa se je tudi položaj FDP popravil s 5,8 % na 8,4 %, je socialnoliberalna koalicija v Zveznem parlamentu tvorila koalicijo z 271 glasovi proti 230 poslancem opozicije.

Znotraj vladne socialnoliberalne koalicije je spomladi 1974 prišlo do znotrajstrankarske menjave kanclerja: Willy Brandt je zaradi afere Guillaume⁵ in pod težo notranje politike moral odstopiti, dotedanji finančni minister Helmut Schmidt pa je bil maja 1974 izvoljen za novega zveznega kanclerja. Strankarska konstelacija v koaliciji se ni spremenila, saj je FDP ostala v vladi in je zasedala pomembna ministrska mesta, za zunanje in notranje zadeve, gospodarstvo in kmetijstvo.

⁵ Guillaume je bil visoki uradnik v kabinetu kanclerja, ki pa je bil v bistvu obveščevalec Nemške demokratične republike.

Čeprav so volitve 1976 trem etabliranim strankam ponovno prinesle 99,1 % veljavnih glasov, pa Schmidt ni uspel ponoviti volilnega uspeha Brandta iz leta 1972. Kljub recesiji, ki jo je povzročila naftna kriza, sta SPD z 42,6 % in FDP z 7,9 % dosegli kar zavidljiv rezultat, ki je omogočil nadaljevanje skupne vladne koalicije. CDU/CSU je ostala v opoziciji, a je s 48,6 % glasovi pod vodstvom kanclerskega kandidata Kohla prišla le s petimi sedeži razlike do vladne koalicije. Poleg tega se je med volivci, privrženci in člani vladne koalicije širilo nezadovoljstvo, pri čemer sta imeli glavno vlogo notranjestranski opoziciji: v SPD levo in v FDP desno krilo. V povezavi s tem je mogoče videti tudi nastanek novih družbenih gibanj: mirovnega gibanja (ki je nasprotovalo sklepu NATA o dodatnem oboroževanju), ženska in ekološka gibanja, iz katerih je nastala stranka Zeleni (Lösche, 1993: 110).

Spremembe v strankarskem sistemu so se prvič pokazale pred volitvami v Zvezni parlament leta 1980, ko so Zeleni na volitvah za Evropski parlament osvojili 3,2 % glasov (Niclauff, 1995: 44). Vendar pa Zelenim na zveznih volitvah 1980 še ni uspel preboj v Bundestag zaradi kandidature Franza Josefa Straussa kot kanclerskega kandidata CDU/CSU. Le-ta je s svojo parolo »Svoboda namesto socializma« polariziral Unijo in FDP zopet potisnil v naročje SPD, volivci, ki bi sicer volili Zelene, pa so iz strahu pred izvolitvijo Straussa raje podprli SPD (Lösche, 1993: 110). Zato je tudi CDU/CSU v primerjavi z volitvami leta 1976 močno poslabšala svoj rezultat za 4,1 % in pristala pri 44,5 %. FDP je tako kot tretja stranka največ pridobila in z 10,6 % glasov izšla kot relativna zmagovalka volitev, s čimer je tudi dokončno prebolela zamenjavo oblasti leta 1969, ko je izgubila precejšen delež svojih članov, funkcionarjev in poslancev (von Alemann, 2003: 62).

Po volilnem uspehu leta 1980 je znotraj socialnoliberalne koalicije ponovno prišlo do trenj. Gospodarska politika, vprašanje dodatnega oboroževanja in težave s proračunom so imeli posledico, da je vodstvo FDP začelo razmišljati o menjavi koalicije. Poleti 1982 sta bili obe vladni partnerici že javno odločeni za razhod (Niclauff, 1995: 45). Septembra 1982 so ministri FDP izstopili iz vlade in s tem končali 13-letno obdobje socialnoliberalne koalicije. Schmidt, ki je v javnosti še vedno užival visoko podporo, je sestavil manjšinsko vlado. 1. 10. 1982 pa je prišlo do prvega uspelega glasovanja o konstruktivni nezaupnici, ki je za novega zveznega kanclerja z glasovi poslancev CDU/CSU in FDP postavila kandidata CDU/CSU Helmuta Kohla.

Zeleni so se leta 1983 prvič prebili v parlament s 5,6 % glasov in s svojimi osnovnimi demokratičnimi zahtevami spremenili vrsto pozicij in ritualov v avtomatiziranem strankarskem sistemu. Ustanovitev in uspeh Zelenih sta pokazala, da nemški

dvoipolstrankarski sistem, ki je obstajal zadnjih 20 let, ni pomenil železnega zakona (von Alemann, 2003: 63).

V 80. letih se je začela faza zatona volilne moči obeh ljudskih strank, čeprav sta obe ostali še zelo močni. Ta proces je povezan s krizo obeh velikih strank, saj se, kot pri vseh ljudskih strankah po svetu, tudi v Nemčiji pokaže trend zmanjševanja članstva, kar vodi tudi k zmanjšani finančni moči strank (manj članstva – manj članarin). Preobrazba CDU in SPD iz ideološko determiniranih strank v ljudski stranki (FDP je bila za tak razvoj premajhna in se je omejila predvsem na široko zastavljen srednji sloj) je bila pomemben stabilizacijski dejavnik za nemški politični sistem po letu 1945 (Olzog, 1999: 55). Posledično je tudi ta kriza prinesla ponovno gibanje v politični sistem. Pojavile so se nove politične teme, ki jih ustaljene stranke niso prevzele, te deficite so zato zapolnile nove stranke in politične grupacije, zeleno-alternativna stranka je zapolnila ekološki deficit. Nemški strankarski sistem pa se v letih 1976–1990 ni spremenil samo zaradi vstopa Zelenih, temveč tudi zaradi ponovnega vzpona desnih ekstremistov. Sredi 80. let je v veliko deželnih parlamentov prišla tudi skrajna desnica.

Revolucionarni dogodki leta 1989 so v Nemški demokratični republiki najprej do konca pripeljali blokovski sistem,⁶ politične stranke v NDR so se decembra 1989 iztrgale izpod vodilnih pretenzij SED – Enotne socialistične partije Nemčije (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands) ter si poskušale v Ljudski zbornici, v vladi in v okviru okroglih miz izboriti samostojno politično vlogo. Na začetku 90. let so stranke in novonastale politične skupine, ki so se zavzemale za državljanske pravice znotraj NDR, padle v vrtinec ponovnega nemškega združevanja. Vlada Vzhodne Nemčije pod vodstvom Modrowa je predstavila volitve v Ljudsko zbornico na bližji datum, in sicer na 18. 3. 1990. Ta odločitev je pomenila začetek volilne kampanje, ki je kmalu prerasla v vsenemško volilno kampanjo. Zahodnonemški politiki so spoznali, da bodo prve svobodne volitve v NDR pomenile izhodiščne pozicije volitve v Zvezni parlament, ki so bile napovedane za konec leta 1990. Ozirali so se po političnih partnerjih v Vzhodni Nemčiji ter jih finančno in organizacijsko podpirali. Tako se je že spomladi 1990 začelo spontano združevanje nemškega strankarskega sistema, medtem ko so o zunanjih in notranjih političnih pogojih enotne Nemčije na diplomatski ravni še kontroverzno razpravljali (Nielauß, 1995: 47).

CDU je ob volitvah v Ljudsko zbornico podprla Zvezo za Nemčijo (Allianz für Deutschland), v kateri so bile združene vzhodna CDU, na cerkveno pobudo ustanovljeni »Demokratični prelom« ter iz krščanskih konservativnih krogov ustanovljena DSU – Nemška

⁶ S formulacijo blokovski sistem mislimo na sistem, kjer so bile nekdanje strankarske organizacije vključene kot sestavni deli enotne nemške socialistične delavske partije – SED.

socialna unija. FDP je podpirala liberalno volilno koalicijo »Zveza svobodnih demokratov«, ki so jo sestavljali bivša blokovska stranka LDP (Liberalnodemokratska stranka), v NDR ustanovljena FDP in Nemška forumska stranka (Deutsche Forumspartei). SDP pa je od januarja 1990 tesno sodelovala s Socialdemokratsko stranko (SDP), ki je bila ustanovljena v NDR leta 1989. Civilnodružbene skupine nekdanje Vzhodne Nemčije pa so se na volitvah v Zvezni parlament leta 1990 združile v Zvezo '90, a se šele po njih leta 1991 združile z zahodnimi Zelenimi.

Za združitev obeh Nemčij so bili odločilni predvsem zunanji pogoji, in sicer gospodarski zlom vzhodnega bloka in Nemške demokratične republike, privolitev Sovjetske zveze v ponovno združitev in članstvo združene Nemčije v NATU.

Leta 1990 je pod vtisom uspešne diplomatske dejavnosti glede nemške združitve vseskozi naraščala podpora vladi CDU/CSU in FDP (Nicolauß, 1995: 48). Na volitvah v Zvezni parlament leta 1990 se je to pokazalo predvsem pri FDP, ki je dosegla odličen rezultat v novih zveznih deželah: liberalci so tu osvojili 12,9 % glasov, na celotnem nemškem območju pa 11,0 %. CDU/CSU je dobila največji delež glasov, in sicer 43,8 % na celotnem volilnem območju; samo v Vzhodni Nemčiji pa je bil delež nekaj nižji – 41,8 %. S tem je bila vladna koalicija potrjena, saj je v povečanem Bundestagu dobila 398 sedežev od vseh 662. SPD je z najslabšim volilnim rezultatom od leta 1957 ostala v opoziciji. V parlament sta prišli še majhni politični skupini Zeleni/Zveza '90 iz novih zveznih dežel, saj zahodnim Zelenim preboj v parlament ni uspel, ter PDS, ki se je medtem v novih zveznih deželah že etablirala kot tretja najmočnejša stranka.

Neuspeh zahodnih Zelenih, ko se niso uvrstili v prvi vsenemški Bundestag, je bil posledica njihove neuspele strategije, saj so združitev z Zelenimi v novih zveznih deželah načrtovali za dan po prvih skupnih volitvah. Pred Zveznim ustavnim sodiščem so uveljavljali ločeno rabo 5 % klavzule na zahodnem in vzhodnem volilnem področju, vendar pa so v zahodnem delu dosegli le 4,8 % glasov in s tem ostali pod 5 % vstopnim pragom, medtem ko so vzhodni Zeleni, v povezavi z Zvezo '90, s 5,1 % vstopili v Bundestag. S svojo odločitvijo o volilnem zakonu je Zvezno ustavno sodišče med drugim odprlo pot v Bundestag tudi PDS, ki je na vzhodnem volilnem področju zbrala 11,1 % glasov, na Zahodu pa le 0,3 % (Nicolauß, 1995: 48).

Kot rezultat prvih dveh vsenemških in deželnih volitev velja omeniti, da sta se v Zahodni in Vzhodni Nemčiji razvila dva različna strankarska sistema. V Zahodni Nemčiji in Berlinu se je potrdil štiristrankarski sistem dveh velikih ljudskih in dveh manjših strank. V Vzhodni Nemčiji (brez Berlina) pa se je oblikoval tristrankarski sistem, z manjšim deležem glasov za

obe ljudski stranki (CDU 40,3 %, SPD 31,3 %) in PDS kot sredinske stranke (kvantitativno) z 18,3 % glasov (Olzog, 1999: 75).

Do novega preseka je prišlo po volitvah v Zvezni parlament leta 1998. Šlo je za zgodovinske volitve, o čemer so si enotni vsi opazovalci, pa ne le za SPD, ki je bila zmagovalka. V čem je nenavadnost te volilne zmage socialnih demokratov? S 40,9 % glasov je SPD dosegla povsem zmerno zmago (glede na rezultate v 70. letih prejšnjega stoletja). Pomembna je bila razlika do drugih strank. V 70. letih je CDU/CSU premagovala za 0,9 %, leta 1998 pa je Unijo premagala za 5,8 %.

V 70. letih so bile v Bundestagu le tri stranke, volilni kolač pa je bilo treba razdeliti na pet delov. Dodatni so bili Zveza '90/Zeleni s 6,7 % in PDS s 5,1 %, oboji pa so se zavzemali za glasove levo od SDP. Prvič so volitve povzročile kompletno menjavo oblasti, zamenjavo celotne vlade z opozicijskimi strankami, pri vseh prejšnjih menjavah oblasti, z ali brez volitev, je ena vladna stranka ostala na oblasti (Rudzio, 2000: 152).

Rezultat volitev v Zvezni parlament leta 1998 pa je bil enkraten tudi zaradi drugih razlogov. Prvič so tri manjše stranke prestopile 5 % volilni prag, ki je dolga leta veljal za nepremostljivo oviro inovacijam v strankarskem sistemu. Poleg tega so tudi »druge stranke«, ki jih je na volitvah 1998 nastopilo 27, dosegle skupaj 5,9 % glasov – delež, ki ga stranke, ki ostajajo izven parlamenta, niso dosegle že od leta 1957. Zabeležiti pa je mogoče še en negativen rekord: CDU/CSU je s 35,1 % glasov dosegla najslabši volilni rezultat od leta 1949, ko je z 31,0 % prevzela oblast, medtem ko je pozneje vedno presegala 40 % glasov.

Senzacija torej ni bila zmaga socialnih demokratov, temveč je slab volilni rezultat CDU/CSU volitve leta 1998 naredil za zgodovinske, kar je značilno tudi za njene posledice na konstelacijo strankarskega sistema (von Alemann, 2003: 72). Še nikoli prej ni imela najmočnejša stranka v Bundestagu take izbire koalicijskih partnerjev: SPD bi lahko vladala z Zelenimi, liberalci ali krščanskimi demokrati. Celo s PDS ali CSU posamezno bi si lahko zagotovila večino. SPD je te volitve dobila, ker se ni spustila v ideološki boj s CDU/CSU, ki jo je vodila v prazno polarizacijska strategija. SDP je pri volivcih uspelo izpolniti dvojno nalogo: obdržala je svoje stalne volivce in pridobila neustaljene, ki na vsakih volitvah volijo drugače (von Alemann, 2003: 73).

Strankarski sistem je z volitvami leta 1998 postal bolj pluralističen, saj so se male stranke, Zeleni, FDP in PDS, stabilizirale, veliki dve, SDP in CDU/CSU pa polarizirali. Zato bo strankarski boj nadalje še bolj oster, saj bodo SPD, Zeleni in PDS konkurirali za iste volivce levo od sredine, po drugi strani pa se SPD s svojo strategijo nove sredine s CDU/CSU in FDP bori za center volilnega spektra (von Alemann, 2003: 73).

Volitve v Zvezni parlament leta 2002 znova predstavljajo rez, saj se od prejšnjih razlikujejo v mnogih pogledih. Po za Nemčijo zelo spektakularnem volilnem boju, že v rahlo ameriškem slogu, povsem v znamenju personalizacije in inscenacije rezultat še nikoli ni bil tako napet. Zakonodajno obdobje po volitvah 1998 je imelo za stranki na oblasti vzpone in padce. Rezultat CDU/CSU se je popravil, predvsem zaradi slabih gospodarskih rezultatov in težav SPD, korist od nastale situacije pa je imela predvsem FDP, ki je začela Projekt 18 in se z marketinško strategijo želela ponovno uveljaviti kot tretja sila. Dolgo časa je zato kazalo na ponovno krščanskoliberalno večino. Šele poleti 2002 se je vladna koalicija uspela priključiti tej tesni volilni tekmi, kar so ji omogočili dejavniki in poplave v vzhodnih zveznih deželah ter vladna pozicija v vprašanju vojne v Iraku, kjer so se konservativci postavili na ameriško stran, predvsem pa vse bolj šibka FDP (von Alemann, 2002: 77).

Posebnost volitev 2002 je bila v tem, da nobena od velikih strank ni presegla 40 % glasov, kar se ni zgodilo že od leta 1949. Obe veliki stranki sta tako dosegli enak rezultat – 38,5 % glasov, tako da sta odločili obe manjši stranki, koalicijski partnerici enega ali drugega koalicijskega tabora: FDP in Zeleni.

Zmaga rdeče-zelene koalicije je bila nadvse tesna, kar je prišlo še bolj do izraza zaradi večine CDU/CSU in FDP v Zveznem svetu. Leta 2002 je SPD postala najmočnejša stranka v Zveznem parlamentu le za nekaj 1000 glasov razlike in na podlagi presežnih mandatov nad številom proporcionalnih glasov, kar se je v vsej povojni nemški zgodovini zgodilo le dvakrat pred tem: leta 1972 ob izvolitvi Willyja Brandta in leta 1998 ob izvolitvi Schröderja. Pravzaprav se ima SPD za volilno zmago zahvaliti velikemu uspehu Zelenih, prav tako pa za poraz CDU/CSU slabemu rezultatu FDP.

Drugi mandat rdeče-zelene vladne koalicije so zaznamovala predvsem reformna prizadevanja (preoblikovanje socialne pomoči in pomoči nezaposlenim in več sklopov gospodarskih reform). To je bilo za vladanje nadvse težko obdobje in reforme niso naletele na odobravanje prebivalcev ZRN. Rdeče-zelena koalicija je pričela na deželnih volitvah izgubljati glasove, največje udarce je pretrpela predvsem SPD. Ko je izgubila še na deželnih volitvah v zvezni deželi Severno Porenje – Vestfalija, ki je veljala za njihovo volilno trdnjavo, je kancler Schröder poleti 2005 uporabil glasovanje o zaupnici vlade in pričakoval negativni rezultat, kar bi povzročilo predčasne volitve. Ker je proti zaupnici kanclerju glasovalo tudi nekaj poslancev vladne koalicije, je vlada padla in predsednik države Köhler je za september razpisal predčasne volitve.

V začetku poletja 2005 je SPD slabo kazalo in zdelo se je, da je pred konservativnim taborom gladka zmaga ter da bosta vlado po sedmih letih zopet oblikovali CDU/CSU in FDP. Vendar je Unija pod vodstvom kanclerske kandidatke Angele Merkel izgubljala volilno podporo, merjeno z javnim mnenjem, in SPD je predvsem zaradi odličnih sposobnosti Schröderja pri komuniciranju z javnostjo vse bolj izboljševala predvolilne rezultate.

Volitve so bile razpisane za 18. september 2005. Zaradi smrti kandidatke skrajno desničarske stranke v volilnem okraju Dresden, ki je bila na kandidatni listi za izvolitev v direktni mandat, se je glasovanje v Dresdnu prestavilo na 2. 10. 2005. Rezultat obeh velikih strank je bil nadvse tesen, CDU/CSU je dosegla 35,2 % glasov in enega svojih najslabših volilnih rezultatov, SPD se ji je približala z 1 % razlike. Zato je nekaj časa še kazalo, da bi lahko volitve v Dresdnu odločile zmagovalca. A po prešteti glasovih se je izkazalo, da je razlika med Unijo in SPD prevelika, da bi volivci v Dresdnu še lahko odločali o spremembi.

Rezultat, merjen v mandatih posameznih strank, je dal naslednjo sliko: CDU/CSU z 226 mandati sicer predstavlja največjo frakcijo v parlamentu, a si zaradi padca volilne podpore in kljub boljšemu rezultatu FDP proti zadnjim volitvam, ki sedaj v Bundestagu zaseda 61 poslanskih sedežev, ni zmožna oblikovati zelene črno-rumene koalicije. Tudi SPD, ki je prišla na 222 mandatorov, zaradi padca v podpori Zelenim, ki so sedaj najmanjša stranka v parlamentu z 51 mandati, ne more nadaljevati rdeče-zelene koalicije. Največji porast beleži PDS, ki se je pred volitvami združila v volilno zvezo z delom SPD, ki je pod vodstvom Lafontainea v začetku leta 2005 izstopil iz SPD, in na volitvah nastopila pod imenom DieLinke/PDS. Levica je po rezultatih in mandatih prehitela Zelene in zaseda 51 mest v Bundestagu. Zato je bilo v medijih veliko preigravanj, katera koalicija bi imela zadostno večino za oblikovanje vlade (od semaforne koalicije – SPD, Zeleni, FDP, jamajške koalicije – CDU/CSU, FDP, Zeleni do velike koalicije). Na koncu je prišlo do odločitve za oblikovanje velike koalicije, ki so jo pred volitvami vsi izključevali, njeno oblikovanje pa trenutno vodi kandidatka za kanclerko, predsednica CDU Angela Merkel.

4. VLOGA FDP V NEMŠKEM STRANKARSKEM SISTEMU IN DEJAVNIKI SPREMENJENE VLOGE FDP

4.1. VLOGA FDP V NEMŠKEM STRANKARSKEM SISTEMU

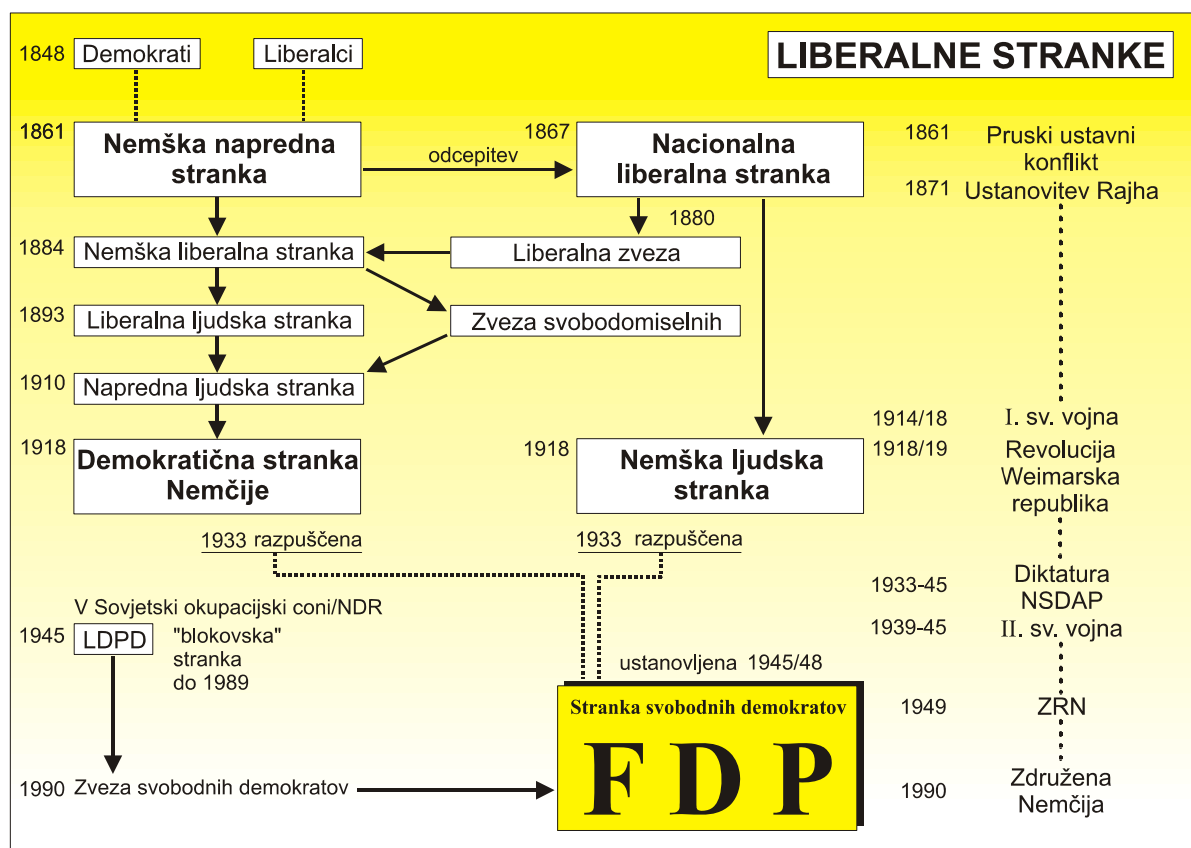
Po letu 1945 liberalna stranka ni nastala kar naenkrat, temveč je podobno kot CDU in CSU tudi FDP nastala iz številnih lokalnih iniciativ. Skupni imenovalec vseh teh skupin, ki jih je hkrati tudi ločil od komunistične partije, socialnih demokratov in krščanskih demokratov, je bila opozicija proti vsakršni varianti kolektivizma – to se je nanašalo tudi na krščanski socializem, ki ga je bilo moč zaznati v nekaterih ustanovnih krogih CDU. Na svojem začetku je bila tako FDP meščanska antisocialistična stranka (Lösche, 1993: 141) in je bila predvsem zbirališče meščanskih skupin, ki so se bale socialistične planske družbe in klerikalizacije politike, povezane z zanemarjanjem nacionalnih elementov (Stöss, 1984: 1319).

Programsko politične usmeritve ustanovnih krogov niso bile enotne. Na jugozahodu in v hanzeatskih mestih Bremen in Hamburg je prevladovala liberalnodemokratska usmeritev, zato so se liberalne deželne stranke na tem območju videle kot sredinske stranke in kot ravnotežje med »klerikalno« CDU/CSU in »socialistično« SPD. V zahodnih zveznih deželah so se liberalci videli bolj na desnem delu političnega spektra. Zastopali so nacionalno usmeritev, zahtevali ponovno vzpostavitev svobodnega gospodarstva in zavračanje socializma, za katerega so se po njihovem mnenju zavzemali ne le v SPD, temveč tudi v CDU (Nicolauß, 1995: 100).

FDP je bila v nemškem strankarskem sistemu vedno nekaj posebnega. Kljub temu da ni nikoli na volitvah preseгла 13 % glasov in se nikoli ni mogla zanesti na neko stabilno volilno bazo, v vladi ni bila le med leti 1957–1961 in 1966–1969 ter po letu 1998. CDU/CSU in SPD sta se razvili v glavni stranki Zvezne republike Nemčije. Proti vsrkanju v obe veliki stranki, ki mu je podlegla večina manjših strank, ki so nastale po letu 1949, se je FDP lahko ohranila le s tem, da je vedno prevzemala vlogo manjše koalicijske partnerice ob strani ene od obeh ljudskih strank. Volivci, pa tudi velika večina članov FDP – kot se je pokazalo na volitvah 1969 in 1983 –, so se identificirali z enim od obeh taborov, vendar so imeli določene zadržke do večje stranke posameznega tabora ali pa so menili, da vsakokratna glavna stranka brez FDP ne bi bila zmožna doseči parlamentarne večine. Z izjemo kratkega opozicijskega obdobja je bila FDP tisti člen, brez katerega si nobena od obeh velikih strank ni mogla zagotoviti vladne večine. Zato je bila najpogosteje FDP prav tista, ki je privedla do spremembe v

vladnem bloku. Do zamenjav vlad na zvezni ravni praviloma niso vodile volitve, temveč do leta 1998 menjavanje koalicije liberalcev.

Slika 2: Nastanek FDP

Vir: prirejeno po Olzog, 1999: 131

Zato so FDP večkrat označevali za medij menjave oblasti in ji kot njene dejanske funkcije v strankarskem sistemu oziroma funkcije, za katere si je tudi sama prizadevala, pripisovali, da se mora kot manjša koalicijska partnerica uveljaviti proti vodilni koalicijski stranki, da mora igrati vlogo »liberalnega korektiva« v razmerju do večje partnerice in se dokazovati za »demokratični motor parlamentarnega sistema« (Dittberner, 1987: 23).

FDP je bila nepogrešljivi del dvoipolstrankarskega systemskega kolesja, saj je omogočila, da je SPD postala vladna koalicijska partnerica leta 1969, in ponovno ustoličenje CDU/CSU na vladni poziciji leta 1982, s tem da je zapustila socialnoliberalno koalicijo na sredini njenega mandata. FDP je predstavljala centripetalno silo nemškega strankarskega sistema med že tako ideološko zmernima *catch-all* strankama, zaradi česar se je strankarsko tekmovanje odvijalo na sredini osi levo–desno. S svojo liberalno tržno tradicijo je igrala vlogo liberalnega korektiva in je predstavljala omejitev za SPD, da ne bi socialni demokrati uvajali

preveč gospodarskega intervencionizma, in za CDU/CSU, kjer je omejevala močno socialno konservativnost krščanskih demokratov (Jeffery, 1999:108).

Tabela 3: Rezultati FDP na volitvah v Zvezni parlament med leti 1949 in 2002

LETO VOLITEV V BUNDESTAG	DOSEŽEK FDP	ŠTEVILO DOSEŽENIH SEDEŽEV	DELEŽ SEDEŽEV V BUNDESTAGU
1949	11,9 %	52	12,9 %
1953	9,5 %	48	9,8 %
1957	7,7 %	41	8,2 %
1961	12,8 %	67	13,4 %
1965	9,5 %	49	9,8 %
1969	5,8 %	30	6,0 %
1972	8,4 %	41	8,2 %
1976	7,9 %	39	7,8 %
1980	10,6 %	53	10,6 %
1983	7,0 %	34	6,8 %
1987	9,1 %	46	9,2 %
1990	11,0 %	79	11,9 %
1994	6,9 %	47	6,9 %
1998	6,2 %	43	6,4 %
2002	7,4 %	47	7,8 %
2005	9,8 %	61	9,9 %

Vir: *prirejeno po* <http://stat.tagesschau.de/wahlarchiv/wid246/>

Kljub njeni ne ravno izdatni volilni moči gre v primeru FDP za nadvse relevantno stranko v nemškem strankarskem sistemu. Moč ji je dajal predvsem njen velik vladni oziroma koalicijski potencial, saj je bila nepogrešljiva koalicijska partnerica eni od obeh velikih strank. Ne gre pa zanemariti niti njenega izsiljevalskega potenciala, saj je znala svojo podporo vladni partnerici omejevati s sprejemanjem zakonodaje po njeni volji, ko je situacija postala tako napeta, da bi lahko prišlo do razpada koalicije (vprašanje Posarja v zameno za nesprejetje večinske volilne zakonodaje v začetku 50. let), ali ko je bila za svojo menjavo koalicijske partnerice nagrajena s poznejšimi datumom predčasnih volitev, da se je lahko utrdila v novem »taboru« (leta 1982/83).

FDP kot stranka z veliko privrženci med ljudmi v samostojnih poklicih, višjimi uslužbenci in uradniki, ki jo je bilo na socialno in gospodarskopolitičnih področjih možno uvrstiti bolj desno od CDU/CSU in je bila le na kulturnih in zunanjepolitičnih področjih malo bolj povezana s SPD, je dolgo časa vsaj na zvezni ravni veljala za naravnega koalicijskega partnerja CDU/CSU (Lösche, 1993: 146). Do spremembe je prišlo v času, ko je bila FDP v opoziciji, 1966–1969, torej v času velike koalicije. Ta sprememba pozicije je leta 1971 dobila

še programsko potrditev s Freiburškimi tezami, ki so propagirale »socialni liberalizem«. Stranka se je tako obrnila na drugo skupino volivcev, na širši srednji sloj. Želja vodstva stranke, da bi na volitvah 1969 s socialnoliberalno politiko pridobila nove volivce, pri čemer pa ne bi izgubila svojega stalnega volilnega telesa, se ni uresničila in je vodila v eksistenčno krizo stranke. Rezultat stranke na volitvah 1972 in potrditev socialnoliberalne koalicije je pomenila konsolidacijo stranke in njeno utrditev med novimi, bolj levoliberalno usmerjenimi volivci (Nielauß, 1995: 104).

V začetku 80. let se je v FDP pojavilo nezadovoljstvo s socialnoliberalno koalicijo, ki je bilo posledica predvsem gospodarskih in finančnopolitičnih pogledov obeh strank vladne koalicije. Predsednik FDP Genscher in gospodarskih minister iz vrst FDP sta leta 1981 tudi glasno začela razmišljati o koncu socialnoliberalne koalicije, pri čemer so liberalci počasi začeli navezovati stike z opozicijsko CDU/CSU. Na podlagi teh pogovorov je bilo liberalcem spomladi 1982 zagotovljeno, da bi ob menjavi koalicijskega partnerja v novi vladi obdržali ravno tako število ministrov in iste resorje kot v partnerstvu s SPD (Dittberner, 1987: 74). Do javnega razkola socialnoliberalne koalicije je prišlo poleti 1982, ko je šest poslancev FDP glasovalo proti predlogu proračuna, ki ga je predložila koalicija. Pogovori, kako rešiti usodo socialnoliberalne koalicije, niso prinesli rešitev, zato je zvezni kancler Schmidt septembra 1982 sam predlagal razpustitev vladne koalicije. Na podlagi že vnaprej opravljenih dogovorov med CDU/CSU in FDP sta stranki potrebovali le nekaj dni, da sta uskladili vse potrebno za oblikovanje nove koalicije. Novi partnerici nista uslišali predloga kanclerja Schmidta po razpustitvi parlamenta in sklicu predčasnih volitev, temveč sta sprožili glasovanje o konstruktivni nezaupnici, s katero je bil za novega zveznega kanclerja izvoljen Helmut Kohl. Nova vladna krščanskoliberalna koalicija je nastopila 1. 10. 1982, zaradi legitimnosti celotne zamenjave pa so spomladi 1983 izpeljali predčasne volitve, ki so novo vladno koalicijo potrdile. Vendar pa FDP iz te situacije ni izšla povsem nedotaknjena. Ta sprememba koalicijskega partnerja ji je povzročila kar precejšnje izgube volivcev in članstva (Lösche, 1993: 145). Toda to je bilo zadnjič, ko so liberalci sami odločali o spremembah vlade, ko so pokazali, da so oni tisti jeziček na tehtnici, ki lahko povzroči spremembo vladne koalicije, ter s tem v celoti manifestirali svoj koalicijski in tudi izsiljevalski potencial.

S prvimi uspehi Zelenih na deželnih volitvah ter volitvah v Evropski parlament leta 1979 in po vstopu Zelenih v Bundestag 1983 so se v liberalni stranki ustrašili za svojo pozicijo v strankarskem sistemu. Pojav Zelenih je pomenil neposredno grožnjo, saj je FDP do takrat veljala za edino stranko sredine. Zeleni so sedaj predstavljali četrto stranko v sistemu in

privabljali tudi tiste volivce srednjega razreda, ki so jih želeli nagovarjati liberalci (Nielaß, 1995: 105).

Proces združevanja Nemčije je bil za FDP dokaj pozitivno obdobje, saj je na prvih vsenemških volitvah v Zvezni parlament dosegla svoj najboljši rezultat po skoraj tridesetih letih, in sicer ob 11,0 % glasov dosegla celo relativno najboljši rezultat med vsemi zahodnimi ustaljenimi strankami v »novih zveznih deželah«.

V 90. letih se je položaj liberalcev v nemškem strankarskem sistemu začel spreminjati. Njeno mesto zagotavljalke večine vladni koaliciji je počasi začelo ogrožati dejstvo, da se je število strank v sistemu povečalo za dve. Zelenim, ki so prag Bundestag kot že omenjeno prestopili v 80. letih, se je po združitvi Nemčije pridružila še Stranka demokratičnega socializma – PDS. Zato se je FDP vse bolj pomikala iz sredine in iskala svoje mesto (Søe, 1995: 178). Poleg tega so do izraza prihajali notranjestrankarski spori, ki so se pojavljali skozi vso zgodovino stranke. Ker je vedno nastopala v nekem »političnem taboru«, z izjemo kratkega opozicijskega obdobja v letih 1956–1961 in 1966–1969, so stranki pogosto očitali, da nima lastne identitete, da se preveč naslanja na svojo večjo koalicijsko partnerico, pa naj bodo to socialni demokrati ali unijski stranki (von Alemann, 2003: 75). Posledično je iskala možnosti za oblikovanje lastnega profila v odnosu do obeh strank krščanskih demokratov in je pri tem stavila na neoliberalno gospodarskopolitično usmeritev (*prav tam*). V iskanju svojega mesta v nemškem strankarskem sistemu pa zadnja leta uporablja predvsem zabavljajske in provokativne prijeme (Spaspartei),⁷ kar do neke mere odganja njihovo bazo (EIU Views Wire, 2003: 27). Vsekakor lahko obdobje po letu 1990 označimo kot obdobje padajočega koalicijskega potenciala FDP, od leta 1998 pa lahko govorimo celo o izgubi koalicijskega potenciala liberalcev.

Kako se je vloga FDP v nemškem strankarskem sistemu spremenila, bomo poskušali osvetliti v naslednjem poglavju z vidika dveh vplivnih dejavnikov, in sicer z vidika vstopa novih strank v nemški strankarski sistem in posledic nemške združitve. Pred tem bomo pokazali, kako je na vlogo FDP kot zagotavljalke večine vplival tudi nemški volilni sistem.

⁷ Pod Westerwellejevim vodstvom je FDP skušala pridobiti širšo volilno bazo, pri čemer je v svoji volilni kampanji velikokrat uporabljala precej provokativne in zabavljajško naravnane prijeme. Strategija, doseči 18 % volilnih glasov, se je za stranko, ki ima močno začrtano volilno bazo, izkazala za nedosegljivo. Sporna je bila tudi akcija bivšega zveznega gospodarskega ministra Möllemanna, ko je le nekaj dni pred volitvami septembra 2002 iz letala spuščal volilne letake s protizidovsko vsebino.

4.1.1. Vpliv volilnega sistema na vlogo FDP v nemškem strankarskem sistemu

Na položaj FDP v nemškem strankarskem sistemu ima velik vpliv nemški volilni sistem. Nemški volilni sistem spada med proporcionalne sisteme. Pogosto se uporablja tudi termin *mešani volilni sistem*, kar pa von Beyme (2002: 81) zavrača, saj dvomi, da so bili v tem sistemu povezani bistveni elementi večinskega in proporcionalnega sistema. Bolj točen se mu zdi izraz »delno personaliziran proporcionalni volilni sistem« (von Beyme, 2002: 81), kjer se polovico poslancev v Zveznem parlamentu voli po večinskem sistemu, tako da se v volilnih okrožjih po principu relativne večine izbere enega kandidata, drugo polovico poslancev pa po proporcionalnem volilnem sistemu s strankarskih list na ravni dežel. Volilna zakonodaja tako z deželnimi strankarskimi listami zasleduje cilj, da bi bile vse stranke v Zveznem parlamentu zastopane glede na delež volilnih glasov, z neposrednim glasovanjem v volilnih okrožjih pa daje volivcem možnost, da se odločijo za njim najbližjega posameznega kandidata.

Vsak volivec ima tako dva glasova, enega za kandidata v volilnem okraju in drugega za politično stranko. Glas za stranko, tako imenovani *drugi glas*, je pomembnejši, saj določa končni delež mandatov v Bundestagu, ki jih bo določena stranka osvojila. Mandati, ki jih je stranka dobila na podlagi večinskega glasovanja s tako imenovanim *prvim glasom* v volilnih okrožjih, se odštejejo od proporcionalnega deleža. Več ko stranka dobi neposrednih mandatov, manj mandatov dobi na podlagi strankarskih list. Prav zaradi te zadnje določbe gre v primeru nemškega volilnega sistema predvsem za proporcionalni volilni sistem z nekaterimi zelo pomembnimi izjemami, kot so: 5-odstotni volilni prag, določilo treh neposrednih mandatov (torej dvojni prag) in določilo presežnih mandatov.

Že za prve volitve v Zvezni parlament je bila uvedena 5-odstotna vstopna klavzula, s čimer so želeli preprečiti preveliko število malih strank in drugih političnih grupacij v parlamentu. Te so v Weimarski republiki šteli za negativni dejavnik, ki je oteževal oblikovanje večinske vladne koalicije. Sprva je politična stranka lahko sodelovala pri delitvi mandatov, če je dosegla 5 % glasov na ravni vsaj ene zvezne dežele. Šele s spremembo volilnega zakona leta 1953 je morala stranka, da je lahko sodelovala pri proporcionalni delitvi mandatov, 5-odstotni volilni prag preseči na celotnem zveznem področju ali osvojiti vsaj en direktni mandat.

Drugo določilo, na podlagi katerega se politična stranka lahko uvrsti v parlament, je določeno število neposrednih mandatov. Leta 1953 je sprememba volilnega zakona določila, da se stranka uvrsti v Bundestag, tudi če ne prestopi 5 % volilnega praga, če doseže vsaj en

neposredni mandat. Leta 1956 pa je bila sprejeta dodatna omejitev, po kateri morajo stranke, da bi sodelovale pri delitvi proporcionalnih glasov, dobiti na celotnem ozemlju 5 % glasov ali vsaj tri neposredne mandate (von Beyme, 2002: 82).

Tretjo posebnost nemškega volilnega sistema predstavljajo presežni mandati. Namenjeni so potrditvi integritete okrožne oziroma »personalne« dimenzije volilnega sistema (Conradt, 1995: 4). Do presežnih mandatov pride, kadar število mandatov, ki jih stranka dobi z neposrednim glasovanjem v okrožjih, preseže število mandatov, ki stranki pripadajo glede na deželno strankarsko listo, pri čemer se ti dodatni mandati ohranijo in se s tem sorazmerno poveča tudi število sedežev v Zveznem parlamentu. Tako se je na volitvah leta 2002 Zvezni parlament povečal zaradi presežnih mandatov s 598 poslancev, kolikor jih določa volilni zakon, na 603.⁸

Do dodatne spremembe v volilni zakonodaji Zvezne republike Nemčije je prišlo še leta 1990. Za prve vsenemške volitve v Zvezni parlament volitve 1990 je bilo sprejeto določilo, da se lahko za potrebe teh volitev povežejo deželne liste različnih strank, ki v nobeni od zveznih dežel, z izjemo Berlina, med seboj ne konkurirajo. Proti temu določilu so se na Zvezno ustavno sodišče pritožile tri politične stranke (Zeleni, PDS in Republikanci). Septembra istega leta je ustavno sodišče določilo razglasilo za neustavno z obrazložitvijo, da to določilo na novo ustanovljene stranke postavlja v neenakovreden položaj. Zato je Bundestag sprejel novo različico zakona, ki je uvedla ločeno 5-odstotno klavzulo za Vzhod in Zahod, po kateri so stranke v novih zveznih deželah dobile možnost sklenitve združenih volilnih list. Ta način glasovanja je veljal le za prve vsenemške volitve v Zvezni parlament. Za vse nadaljnje volitve so se uporabljala določila, ki smo jih razložili zgoraj.

FDP je bila večkrat poimenovana tudi kot »stranka drugega glasu«. Liberalni stranki je vedno primanjkovalo koncentracije volivcev, ki bi ji zagotavljala brezskrbno parlamentarno preživetje, saj njena volilna baza po nekaterih ocenah ne presega več kot 3 % volilnega telesa in je v veliki meri odvisna od volivcev, ki menjajo svoje volilne preference. Ker nikoli ni imela široke volilne baze, da bi se lahko zanašala nanjo, da ji bo uspel vstop v Bundestag, je v volilnih kampanjah vedno poskušala pridobivati volivce, ki bi s svojim prvim glasom sicer glasovali za eno od obeh večjih strank – CDU/CSU ali SPD, svoj drugi glas pa namenili FDP. Pri tem se je v največji meri opirala na volivce tiste večje stranke, s katero je imela po volitvah namen skleniti koalicijo. Zato se mora FDP v svojih volilnih kampanjah vsakič

⁸ Pri tem je SPD dosegla štiri presežne mandate, CDU pa enega.

znova prikazovati kot nujno potreben dejavnik, kot tisti dejavnik, ki je edini zmožen zagotoviti večino določeni vladni koaliciji.

Z manj izrazitimi vezmi med volivci in strankami je v ospredje stopilo glasovanje na podlagi posameznih političnih vprašanj (*issue-based voting*), kar liberalcem daje neko prednost v njihovi predvolilni taktiki osredotočanja predvsem na aktualne teme (Green, 1999: 314). Ob tem se je povečevalo tudi število volivcev, ki volijo deljeno, tako imenovani *split-ticket voting*, ko volivci zaradi značilnosti nemškega volilnega sistema s svojim prvim in drugim glasom volijo različne stranke. Odstotek takih volivcev se je s 6 % (leta 1976) povečal na 14 % (1987. leta), in od takrat samo še narašča. *Split-ticket voting* kaže na politizacijo in dejavnost volivcev, ki premišljeno oddajajo svoj drugi glas – glas, namenjen strankarski listi (von Alemann, 2003: 72). Posledica tega »razdeljenega« glasovanja za FDP pomeni, da vseskozi dobiva precej več drugih glasov kot prvih. Vendar pa lahko v primeru FDP govorimo tudi o strateškem voljenju, ko volivec ne odda le svojega prvega in drugega glasu različnima političnima strankama, temveč se razlike v volivčevih preferencah kažejo tudi ob sočasnih volitvah na različnih političnih ravneh (komunalne, deželne, zvezne in evropske volitve) (Søe, 1995: 181). Tako je kar pogosto, da FDP v istem letu ne uspe preseči 5-odstotnega volilnega praga na deželnih in evropskih volitvah, vedno pa ji uspe preboj v Zvezni parlament.

Volivci dojemajo FDP kot koalicijsko partnerico, kar odgovarja njeni poziciji priskrbovalke večine. Volivci torej FDP volijo večinoma iz taktičnih razlogov, glede na napovedano koalicijo, zato se nemško liberalno stranko označuje za »stranko drugega glasu«.

Če naj na podlagi tega prikaza razvojne poti FDP v nemškem političnem prostoru opredelimo njene temeljne značilnosti, ki veljajo vsaj do vstopa Zelenih v Zvezno vlado, po našem mnenju pa vsaj do volitev leta 1998, lahko rečemo, da je za FDP bilo značilno:

1. da je bila skoraj vedno v vladi,
2. da je bila sama tista, ki je lahko privedla do spremembe v vladni koaliciji in
3. da si je zato zaslužila poimenovanje »demokratični motor parlamentarnega sistema«.

Če te karakteristike prevedemo še v jezik politične znanosti o strankarskih sistemih, lahko brez dvoma zatrdimo, da je FDP v tem obdobju predstavljala centripetalno silo nemškega strankarskega sistema in zagotavljala obstoj dvoipolstrankarskega sistema ter vseskozi izkazovala velik vladni oziroma koalicijski in hkrati izsiljevalski potencial. S tem se potrди naša prva hipoteza, da je imela FDP vlogo zagotavljalke večine na podlagi svojega koalicijskega potenciala v nemškem strankarskem sistemu.

4.2. DEJAVNIKI SPREMEMB

Glede na opredelitev dejavnikov, ki vplivajo na položaj strank v strankarskih sistemih, kot smo jih osvetlili v poglavju 2.5., lahko opredelimo tudi dejavnike, ki so vplivali na spremenjeno vlogo FDP v nemškem strankarskem sistemu. Ti obsegajo dejavnike, ki so vplivali na spremembo strankarskega sistema, na primer vstop novih strank v sistem ali spremembe institucionalnega okvira političnega sistema ZRN, ki se je spremenil z nemško združitvijo, pa vse do notranje strankarskih okoliščin, ki so vplivale, da je FDP v sistemu izgubljala svoj tradicionalni položaj. Pri tem mislimo predvsem na notranji strankarski boj med obema kriloma stranke, ki so odločali o tem, kakšna politika bo prevladala v stranki, ali bolj konservativnoliberalna ali bolj socialnoliberalna, kar je imelo neposreden vpliv na to, katero koalicijsko partnerico so si liberalci izbrali.

Nadalje so na položaj liberalcev vplivale spremembe v njihovem volilnem telesu in članstvu. Težava FDP glede družbene strukture njenih članov in volivcev je v tem, da se stranka ne more opreti na določeno družbeno skupino stalnih volivcev, da se ni usidrala v določen sloj volivcev, niti nima tradicionalnih povezav s katero od masovnih organizacij, kot imata na primer SPD sindikate in CDU/CSU Cerkev. Na začetku svoje poti je bila FDP stranka starega meščanskega razreda, danes pa gre za stranko novih srednjih slojev družbe: njihovi volivci so nadpovprečno izobraženi in imajo nadpovprečne zasluge. Ravno v tem sloju volivcev pa je največ takih, ki spreminjajo svoje volilne preference (Lösche, 1993: 146). Volivci FDP so predvsem v samostojnih poklicih, na primer zdravniki, odvetniki, arhitekti, poleg njih pa uslužbenci (Angestellte) in uradniki. Tudi geografsko gledano so imeli liberalci le takoj po vojni središče v Baden-Württembergu, danes pa pomembnejših volilnih trdnjav več nimajo.

FDP je imela v primerjavi s SPD in unijskima strankama že od samega začetka najmanj številčno članstvo. Od sredine 50. do sredine 60. let je imela med 50.000 in 70.000 svojih članov. Odkar so podatki o članstvu javni, od leta 1968, je število članov, z izjemo leta 1970/71, do leta 1981 permanentno naraščalo (87.000 članov), ko je prišlo do drugega padca števila. To valovanje v članstvu je treba gledati v povezavi s koalicijsko politiko FDP, saj so liberalci ob vsaki menjavi koalicijskega partnerja, ali ko so izpadli v opozicijo, izgubili večje število svojega članstva in volivcev (Olzog, 1999: 152). V začetku 70. let je FDP izgubila del svoje stare in nacionalnoliberalne klientele, ker niso sprejeli povezave s SPD. Čeprav ni zanesljivih podatkov, je možno sklepati, da je prišlo pri liberalcih do zamenjave volivcev in članov stranke med 60 in 70 % (Nicolauß, 1995: 103).

Mnogi opozarjajo, da bi se FDP morala bolj zavedati, kdo so njeni volivci. Njeno mesto je na sredini političnega spektra, podpirajo jo mali in srednje veliki podjetniki, samozaposleni zdravniki, zobozdravniki, odvetniki, direktorji ter obrtniki. Stranka bi se morala bolj izkazati in pokazati, da je vredna svoje filozofije omejene državne intervencije in večjih pravic za posameznike (Gluckert - Menke, 1995: 19).

Na položaj liberalcev je vplivalo tudi dejstvo, da v svojih vrstah niso imeli veliko velikih političnih osebnosti, ki bi že same po sebi privabljale večjo volilno podporo, čeprav so stranko dolgo označevali za dom vseh najboljših politikov (Parker, 1994: 31). Stranko so močno zaznamovali nekdanja gospodarska ministra grof Otto Lambsdorff in Wolfgang Gerhardt, zunanji minister Klaus Kinkel ter prvi zvezni predsednik Theodor Heuss, poleg njega pa je bil močno razpoznaven politik le še dolgoletni zvezni zunanji minister in tudi predsednik FDP, Hans Dietrich Genscher, ki je bil dolga leta tudi najpopularnejši nemški politik, čeprav je iz vrst FDP izšel še en, četrti zvezni predsednik, Walter Schell (1974–1979). Po umiku Dietricha Genscherja s političnega prizorišča pa v vrstah liberalcev ni njemu podobne, dovolj izrazite politične osebnosti.

Močne udarce prepoznavnosti sta prizadejala predvsem dva dejavnika: ob menjavah koalicijskih blokov je FDP izgubljala članstvo in v takih primerih so odhajali tudi najvišji predstavniki stranke, v 60. letih predsednik stranke Mende in generalni sekretar stranke Günther Verheugen v začetku 80. let. Drugi dejavnik, ki je vplival na razpoznavnost stranke, pa je prišel do izraza predvsem v zadnjem obdobju, ko je v stranki prišlo do menjave generacij in se je vodstvo stranke tudi pogosteje menjalo, saj so dolgo iskali nekoga, ki bi zapolnil vrzel po odhodu Hansa Dietricha Genscherja. Sedaj je najbolj prepoznaven liberalni politik predsednik stranke Guido Westerwelle, ki pa se ga drži bolj sloves zabavljača kot resnega politika, kar mu očitajo tudi v sami stranki (The Economist, 2001).

Zaradi obširnosti preučevanega problema in omejenega prostora, ki nam je v diplomskem delu na voljo, se bomo v nadaljevanju poglobili le v dva dejavnika, ki sta vplivala na spremembo položaja FDP v nemškem strankarskem sistemu. Podrobneje nas bo zanimalo, kako sta na vlogo liberalcev vplivali novi stranki, ki sta se prebili v Bundestag, in kako je na njihov položaj vplivala ponovna nemška združitev. Odločitev za ta dva dejavnika utemeljujemo na podlagi domneve, da je vstop novih strank v nemški strankarski sistem verjetno spreminjal težo FDP v strankarskem sistemu in zlasti njen koalicijski potencial. Nemška združitev pa je v času, ko Evropa doživlja predvsem razdružitve, tisti politični fenomen, ki bi že zaradi svoje edinstvenosti zaslužila posebno pozornost tudi z vidika vpliva na strankarski sistem in s tem na vlogo in položaj FDP v njem.

4.2.1. Vstop novih strank v strankarski sistem

Stranka svobodnih demokratov – FDP je nastala z združitvijo različnih liberalnih vej v času ponovnega uvajanja strankarstva na nemškem teritoriju po 2. svetovni vojni in si izborila svoj prostor v strankarskem sistemu med velikim številom političnih strank, ki so v začetku Zvezne republike Nemčije na nemškem strankarskem zemljevidu iskale svoj prostor. Preživela je čas strankarske koncentracije ob boku obeh velikih ljudskih strank, bila praktično ves čas vladni koalicijski partner in zato nosilec izjemnega koalicijskega ter izsiljevalskega potenciala.

Z vstopom stranke Zelenih na nemško parlamentarno sceno (po volitvah v Evropski parlament leta 1979) je bila vloga FDP, nepogrešljiva koalicijska partnerica in zagotavljalca večine, postavljena pod vprašaj. Za nemški strankarski sistem je vstop Zelenih v Zvezni parlament leta 1983 pomenil veliko spremembo, saj so vsi dotedanji poizkusi, da bi iz okamenelega tristrankarskega sistema v Nemčiji nastal sistem štirih strank, spodleteli. Občasno so polomi FDP na deželnih volitvah in krize v stranki nakazovali celo dvostrankarski sistem. V ustaljenem sistemu treh strank se je dolgo časa zdelo, da zaradi visokopostavljenega volilnega praga nobena nova stranka ne bo mogla vstopiti v to združbo. Vstop Zelenih je pomenil neposredno grožnjo, saj je FDP do takrat veljala za edino stranko sredine.

Zeleni so se v Bundestag prvič prebili leta 1983 z 5,6 % glasov in s svojimi osnovnimi demokratičnimi zahtevami v avtomatiziranem strankarskem sistemu spremenili veliko pozicij in ritualov (von Alemann, 2003: 63). V Bundestagu zastopane stranke so novo članico parlamenta najprej obravnavale kot nelegitimnega vsiljivca in ji poskušale preprečiti enak dostop do pravic v komisijah in drugih telesih parlamenta. Zeleni so še sami prispevali, da so jih izločali iz običajnih političnih oblik, s tem da so zagovarjali imperativni mandat, pri katerem je nosilec mandata vezan na odločitve strankarske baze in zvezna frakcija v parlamentu vezana na navodila stranke, strankarskega vodstva in strankarskega kongresa. Poleg tega so uresničevali rotacijski princip, kar pomeni, da so morali izvoljeni poslanci po koncu mandata ali celo že po polovici mandata svoje mesto prepustiti svojemu nasledniku. Poudarjali so tudi strogo ločevanje položajev v stranki in javnega mandata poslanca. »Napredni« so bili tudi v smislu, da so realizirali 50-odstotno žensko kvoto na vseh vodilnih položajih v stranki. Na začetku so veljali za nestrankarsko stranko, kar pa se na dolgi rok ni obneslo. Ta načela so, razen ženske kvote, izginila, čeprav nekatera šele po dolgih notranjestrankarskih bojih, druga pa zaradi očitkov neustavnosti (von Alemann, 2003: 63–64).

V FDP je po vstopu Zelenih na parlamentarno sceno prišlo do premika politik z zunanje politike na gospodarsko politiko in vstop nove stranke je tudi pri drugih strankah povzročil, da so na novo ovrednotile in opredelile svoja stališča do različnih političnih tem. Liberalci so same sebe razumeli kot branilce osnovnih načel tržnega gospodarstva v socialnoliberalni koaliciji in se od sredine 70. let zavzemali za ponudbeno orientirano politiko, s čimer so želeli doseči pripravljenost podjetij na nove naložbe, kar bi dosegli z znižanjem plačnih stroškov, dajatev, davkov in obresti (Nielaß, 1995: 45). Kot stranka državljskih svoboščin, ekonomskih gibanj in človekovih pravic je zanemarila svoje korenine in principe. Mlajša generacija ni več čutila, da bi liberalci lahko predstavljali njihove interese in je tako dala svojo podporo Zelenim. Danes Zeleni niso le okoljevarstveniki in socialni liberalci, temveč tudi konservativni⁹ ekonomisti, kar je stranko naredilo bolj privlačno za mlade, stranka pa se je znebila tudi precej svojih levih prepričanj.¹⁰ Podprla je napotitev nemških vojakov na Kosovo in v Afganistan (Gluckert - Menke, 1995: 19).

Zeleni so sedaj predstavljali četrto stranko v sistemu in kljub spodrsrljaju leta 1990, ko jim ni uspelo prestopiti volilnega praga, so že 1994. leta z dobrim volilnim rezultatom (7,3 % proti 6,9 % FDP) na zvezni ravni FDP izrinili z njenega običajnega tretjega mesta. Z vstopom stranke Zelenih na nemško parlamentarno sceno se je pojavilo vprašanje, ali lahko ogrozijo mesto FDP kot nepogrešljive koalicijske partnerice in zagotavljalke večine. Prve vsenemške volitve so pokazale, da Zeleni te lastnosti še niso imeli dovolj, da bi si zagotovili preživetje v strankarskem prostoru, FDP pa je bila do takrat edina stranka, kot je poudaril Kurt Biedenkopf (Biedenkopf v Olzog, 1999: 37), ki ji je bila zagotovljena politična sredina: »FDP je v ustaljeni shemi nepogrešljiva, saj skrbi za spremembo večine. Ne njene liberalne osnove, temveč ta funkcija, jo je zadnjih 40 let (z izjemo velike koalicije) naredila za nepogrešljiv inventar vsakokratne vlade.«

Vendar pa Zeleni mesta FDP kot zagotavljalke večine niso prevzeli na hitro. Čeprav je veljalo, da bi vstop Zelenih v nemški parlament lahko takoj ogrozil položaj FDP v nemškem strankarskem sistemu, je do take situacije dejansko prišlo šele leta 1998, ko so Zeleni postali tudi po Sartoriju *relevantna stranka*, saj so dosegli *koalicijski potencial* in vstopili v koalicijo s socialnimi demokrati. To leto so Zeleni Schröderjevim socialnim demokratom zagotovili

⁹ Pri tem mislimo na konservativnost v odnosu do gospodarskih reform, s katerimi glede na globalizacijske procese želijo ohranjati pridobljeno raven socialnotržnega modela družbe.

¹⁰ Poleg »zelenih korenin« je pri Zelenih mogoče zaslediti tudi »rdeče korenine« v smislu bolj levo usmerjenih, ki izhajajo od bivših članov SDP, do levo ekstremističnih političnih strank. Od tod tudi izhaja zagovarjanje mirovniških in ženskih tem ter tem o pomoči tretjemu svetu. Njihov politični program poleg ekoloških tem obsega tudi socialno enakost, zavzemanje za pacifistično-nevtralno pozicioniranje in za alternativne ideje.

prevzem oblasti. Poleg tega, da se je na volitvah v Zvezni parlament prvič zgodilo, da je prišlo do spremembe v vladni koaliciji, je ta dogodek pomemben tudi zato, ker sta se dokončno izkristalizirala dva povsem čista koalicijska tabora, CDU/CSU in FDP na eni ter SPD in Zeleni na drugi strani (Jeffery, 1999: 109).

Vzpona Zelenih ne gre pripisovati izključno novim družbenim razkolom, cepitvenim linijam znotraj ZRN ter političnim temam, ki jih druge stranke ne bi mogle agregirati. Vsaj del zagona za nastanek stranke Zelenih je prišlo iz socialne demokracije kot posledica razkola znotraj stranke. Zahvaljujoč spremembam programa, ki so jih sprejeli v Bad Godesbergu leta 1959, se je SPD predstavila kot model moderne socialnodemokratske stranke v Zahodni Evropi. Politični nemir v poznih 60. letih – tudi nasprotovanje vietnamski vojni med mladimi – je vodenje stranke nekoliko otežilo (Jeffery, 1999: 111). Po letu 1969 je bila SPD skupaj s FDP večja koalicijska partnerica v vladi, kar je težave le še zaostriло. Odstop zveznega kanclerja Willyja Brandta leta 1974 in postavitev bolj desno usmerjenega Helmuta Schmidta za novega kanclerja je le še prililo olja na ogenj, saj je stranka izgubljala kredibilnost leve stranke. Vendar pa v državi, kjer je bila komunistična stranka prepovedana in kjer je vstopni prag 5 % preprečeval nastanek novih strank, levo usmerjeni volivci niso imeli alternative, lahko so volili le SPD.

To pojasnjuje tudi del privlačnosti novih družbenih gibanj nezadovoljne levice v ZRN. Zeleni so začeli kot gibanje, potem leta 1977 kandidirali posamezne kandidate kot »alternativno listo« in se leta 1980 oblikovali kot politična stranka – čeprav kot stranka z drugačno obliko notranje strukture. Takrat so tudi prvič nastopili na volitvah v Zvezni parlament kot stranka, prvič pa so v parlament vstopili na predčasnih volitvah leta 1983. Odločilno za njihovo rast v prvi polovici 80. let je bilo zaostrovanje hladne vojne in posledični strah pred jedrsko vojno, v kateri bi bila Nemčija prvo bojišče. Za tiste z mirovnimi stališči znotraj SPD so Zeleni predstavljali atraktivno alternativo. Seveda pa Zelenih ne moremo razumeti le kot odcepljeni del socialnih demokratov. S svojimi stališči glede okoljevarstvenih in mirovnih vprašanj so privabljali tudi druge volivce. Podporo so jim naklonili predvsem volivci, ki so jih zanimale nove, postmaterialistične in postmoderne teme, srednji razred, vendar pa gre večino podpore pripisati izgubljenim volivcem SPD.

Z združitvijo se je v nemškem strankarskem sistemu pojavila še ena stranka – Stranka demokratičnega socializma (PDS). V tem primeru gre za regionalno stranko, saj vso svojo podporo črpa v novih zveznih deželah in se ji na Zahodu ni uspelo prebiti niti v en deželni parlament. Tudi na zveznih volitvah se občasno pojavljajo težave, saj ji je kot regionalni stranki težko prestopiti 5 % vstopni prag, ki velja za teritorij celotne države. V 15. sklicu

parlamenta po volitvah leta 2002 je bila zastopana celo le z dvema poslankama, ki sta svoja mandata osvojili na podlagi prvega glasu in s tem neposredne izvolitve po večinskem delu nemškega volilnega sistema. Dolgo časa z njo ni želela sodelovati nobena od ustaljenih političnih strank v nemškem strankarskem sistemu ali jo celo priznati kot možno koalicijsko partnerico, pač pa je koalicijska partnerica v nekaj primerih v Berlinu in novih zveznih deželah, čeprav se jo tolerira kot tihega partnerja rdeče-zelene koalicije.

Kljub uspehom PDS na levem bregu političnega spektra je v 90. letih mogoče zaznati močno gravitiranje strank proti politični sredini (von Alemann, 2003: 75). Posebej je to opazno pri Zelenih. Zaradi vse večjega pritiska na sredino strankarskega spektra je FDP kot tradicionalna stranka sredine zašla v eksistencialne težave. Stranka je iskala možnosti za oblikovanje lastnega profila v odnosu do obeh konservativnih unijskih strank in pri tem stavila na neoliberalno gospodarskopolitično usmeritev. Pod vodstvom novega predsednika stranke Guida Westerwelleja je FDP po letu 2001 skušala pridobiti širšo volilno bazo, pri čemer je velikokrat uporabljala precej provokativne naravnane prijeme v svoji kampanji. S samooznačitvijo za »stranko zmanjševanja davkov« je zopet hotela osvojiti izgubljeno klientelo. Vzor za to so našli pri nizozemski stranki VVD. Poizkusi desnega krila stranke okoli bivšega generalnega zveznega javnega tožilca, slediti vzoru avstrijskih svobodnjakov, Jörga Haiderja, in stranko pozicionirati desno od Unije, niso uspeli (*prav tam*).

Vpliv novih strank na vlogo FDP se torej kaže v tem, da se je zamajala vloga FDP kot zagotavljalke večine vladnim koalicijam. Ta vloga se je liberalcem pravzaprav zmanjšala do te mere, da pomeni stranko konservativnega tabora, ki je unijskima strankama nujna za oblikovanje vladne večine, medtem ko socialni demokrati po vstopu Zelenih niso več odvisni od liberalcev. Vstop Stranke demokratičnega socializma (PDS) v Bundestag na FDP ni imel večjega vpliva, saj stranki nagovarjata precej drugačni volilni bazi. PDS je za liberalce pomembna zaradi dejstva, da v novih zveznih deželah predstavlja tretjo najmočnejšo stranko, to pa je mesto, ki je v ZRN do leta 1990 pripadalo liberalcem. Pomen FDP, pa tudi Zelenih, je v vzhodnem delu države zmanjšan na raven »drugih strank«, ki jim ne uspe niti preboj v deželne parlamente.

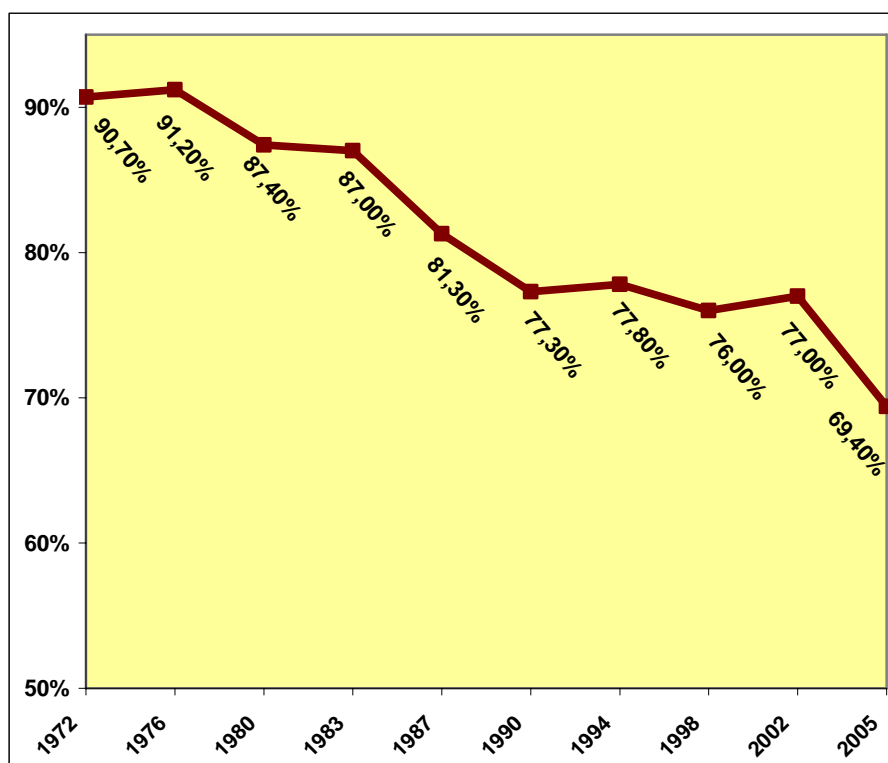
Volilno leto 2005 se je s kanclerjevo napovedjo glasovanja o nezaupnici in možnostjo novih volitev začelo v strankarskem sistemu dveh skupin. Volitve so ta položaj v veliki meri ponovno spremenile. Ponovno je potrjen petstrankarski sistem, bloka nasproti si stoječih levih in meščanskih strank pa v tej konstalaciji nimata nobenega praktičnega pomena. Rdeče-zeleni na letošnjih septembrskih volitvah (z dopolnitvijo oktobra v Dresdnu) niso ohranili večine,

črno-rumeni pa je niso dobili. Težko, da bi šlo pri tem le za enkratni pojav, bolj verjetno je, da se nakazuje trajno stanje.

Če bo ostala volilna zveza Levica/PDS stabilna, bi to pomenilo resno spremembo v politični ureditvi republike, tako, kot je še ni bilo od pojava Zelenih v 80. letih. Takrat so Zeleni razdrli sicer trdno tristrankarsko konstelacijo Bundestaga, kjer je FDP imela izjemen koalicijski potencial, saj je vlado spreminjala že njena sprememba koalicijskih preferenc. 22 let po prvem vstopu Zelenih v parlament se zdaj resno napoveduje sprememba – utrditev petstrankarskega sistema, s tem pa se vloga FDP v tem sistemu spreminja v temelju: ne le da ni več edina stranka za tvorbo koalicij in tudi ne več druga stranka, ki bi lahko zagotovila koalicijo meščanskega tabora, postaja celo ena od drugih strank, ki ju lahko še vedno veliki ljudski stranki pritegneta v koalicijo, ali pa ne.

Relativni zmagovalki letošnjih volitev sta stranki, ki bosta, vsaj po napovedih, tudi izgubili največ. Napredovala je FDP, ki pa ob premajhnem uspehu Unije ne bo mogla zagotoviti konservativne koalicije, toliko napovedovane koalicije sprememb. Največji napredek pa je doživela nova volilna zveza Levica/PDS, ki je na zvezni ravni nihče noče za partnerja in se je doslej kot potencialna koalicijska partnerica pojavljala samo v možnih kalkulacijah za zagotovitev večinske podpore v koalicijski vladi. Glede na ta dejstva lahko opozorimo na paradoks zadnjih nemških volitev: relativni zmagovalki, stranki, ki sta najbolj napredovali, v realni situaciji nimata nikakršnega koalicijskega potenciala in bosta verjetno sestavni del povsem raznorodne opozicije v Bundestagu. Pri tem se vsiljuje še ena primerjava: FDP je bila nesporno relativna zmagovalka volitev 1990 in je to tudi leta 2005, če gre le za stare stranke, a razlika je izjemna, saj je leta 1990 precej samozavestno vstopila v vladno koalicijo, leta 2005 pa je kljub temu da ima skoraj 30 % več glasov kot leta 2002, absolutno pa 14 poslancev več, nihče več ne omenja kot možnega koalicijskega partnerja. Pojav levice, katere moč je najbolj narasla, je ob hkratnem padcu glasov za obe ljudski stranki toliko spremenil politični prostor, da je FDP ob boljših rezultatih izgubila ves koalicijski potencial, izsiljevalskega pa v teh razmerah sploh nima.

Slika 3: Zaton ljudskih strank (delež CDU/CSU in SPD na volitvah 1972–2005)

Vir: prirejeno po Spiegel, št. 39/2005, str. 38

Če gledamo mednarodno, gre za razvoj, ki se je v drugih evropskih državah, Italiji, Franciji, Nizozemski ali Španiji, že zdavnaj zgodil. Odpiranje strankarskega spektra na levo naj bi bil mednarodni trend in gre s tega vidika pri zadnjih volitvah za akt normalizacije nemške zgodovine. Če pa gledamo z notranjega vidika, predvsem s stališča možnih koalicij, je sedaj jasno, da se bodo v Bundestagu tvorile koalicije ali med dvema velikima ali pa bodo za koalicijo nujne tri stranke. Pri tem v prihodnje najbrž nobena konstelacija ne bo več izključena že vnaprej.

To potrjuje našo drugo hipotezo, da je na spremembo vloge FDP v nemškem strankarskem sistemu vplival vstop novih strank v strankarski sistem. Vpliv novih strank se kaže v več alternativah za volivce, povečanju njihove mobilizacije in volilne participacije, poveča se število možnih koalicij. Z vstopom Zelenih se je pokazalo, da Zeleni in FDP do določene mere nagovarjata srednji, bolj izobražen družbeni sloj. Do novih političnih tem, ki so jih zagovarjali Zeleni, so se morali liberalci opredeljevati in iskati primerne udarne odgovore. Predvsem pa je vstop novih strank FDP prisilil, da je morala razmisliti o novih načinih pridobivanja, pa tudi zadrževanja svojih volivcev in iskati bolj inovativne načine volilnih kampanj.

Vstop PDS ni neposredno vplival na volilno bazo FDP, je pa zagotovo prispeval k temu, da se je še dodatno omejil vpliv liberalcev v novih vzhodnih zveznih deželah. Za FDP v celoti lahko rečemo, da se je z vstopom novih strank bistveno zmanjšal njen koalicijski potencial, tako da je s tega vidika stranka prešla več razvojnih faz. Na začetku je samo ona lahko bila koalicijski partner, torej je bila stranka z velikim koalicijskim in tudi izsiljevalskim potencialom. Sledi obdobje, ko se je njen koalicijski potencial zmanjšal, ker je bila dolgo le možen, a praktično edini partner za oblikovanje desne koalicije s CDU/CSU. Po letošnjih volitvah že lahko rečemo, da je koalicijski potencial zelo nizek, o izsiljevalskem pa ne moremo več govoriti, saj se glasovi delijo na tri majhne stranke. FDP lahko ima koalicijski potencial le, če se veliki ljudski stranki ne odločita za veliko koalicijo, in zato tudi eden boljših volilnih rezultatov FDP prav nič ne pripomore k možnosti vstopa v vlado.

4.2.2. Združitev Nemčije

Združitev Nemčije so s stališča ustavnega, strankarskega in volilnega sistema, ki skupaj odločilno vplivajo na položaj političnih strank, spremljale normativne težave in težave dejanskega uresničevanja veljavnih norm.

Med glavnimi temami razprave o ponovni združitvi Nemčije v prvih mesecih leta 1990 je bilo poleg gospodarske in denarne unije zlasti vprašanje prihodnje nemške ustave. Pravno gledano sta za primer ponovne združitve obstajali dve možnosti (Diehl in drugi, 2001: 27). Prva je bila razširitev uporabe ustave Zvezne republike Nemčije po 23. členu, po katerem stopi ustava v veljavo tudi v drugih delih Nemčije po njihovem pristopu k ZRN. Druga možnost je bila po 146. členu, po katerem bi veljavna ustava izgubila svojo veljavo tisti dan, ko bi nemški narod po svobodni odločitvi uveljavil svojo (novo) ustavo. Po številnih razpravah in raziskavah javnega mnenja je obveljalo, da je pot po 23. členu preprostejša in večinsko sprejemljiva. Že 23. avgusta 1990 je vzhodnonemški parlament po 23. členu ustave glasoval za pristop k Zvezni republiki Nemčiji. Tako je bila veljavnost razširjena na pet novih zveznih dežel: Brandenburg, Mecklenburg-Vorpommern, Sachsen, Sachsen – Anhalt in Thüringen in tudi na vzhodne dela Berlina. Ustava je bila spremenjena le toliko, da je pozneje prenehal veljati ravno 23. člen, saj ni bilo več drugih delov Nemčije, na katere bi se nanašal, 146. člen je bil spremenjen, tako da ni več izključeval poznejše možnosti priprave nove ustave, druge spremembe in dopolnitve pa so se nanašale na število glasov posameznih dežel v Zveznem svetu (Bundesrat), prevzem dolgov in na določitev prehodnega obdobja, ko so še ustavno dopustne izvedene razlastitve na območju nekdanje NDR med leti 1945 in 1949 (Diehl in drugi, 2001: 25-44).

S temi spremembami in že prej z volilno pogodbo z dne 3. avgusta 1990 je bila ustvarjena podlaga za prevzem strankarskega sistema in temu prilagojenega volilnega zakona, veljavnega v ZRN. Ker so pred Zveznim ustavnim sodiščem, v povezavi z volitvami leta 1990 zoper uporabo 5-odstotnega volilnega praga, nastopili Zeleni/Zveza '90, PDS in Republikanci ter uspešno uveljavljali ločeno rabo 5-odstotnega volilnega praga na Zahodu in Vzhodu, je bil volilni sistem za prve volitve v združenih Nemčiji dejansko določen šele s to odločbo ustavnega sodišča. To je neposredno vplivalo tudi na položaj FDP, ki je bila na volitvah 1990 izjemno uspešna, njen uspeh pa bi bil seveda še večji, če zaradi odločitve ustavnega sodišča Zeleni/Zveza '90 in PDS ne bi prišli v Bundestag, saj bi si volilni kolač razdelile tri stranke (CDU/CSU, SPD in FDP), ker se zahodni Zeleni na teh volitvah niso uvrstili v Zvezni parlament. Tako so torej normativne spremembe v ustavnem in volilnem sistemu, nujne za

ponovno združitev Nemčije, že na prvih volitvah neposredno vplivale na rezultat in položaj FDP.

Po združitvi Nemčije je bilo mogoče pričakovati, da se bo po združitvi sorodnih strank iz Zvezne republike Nemčije in bivše Nemške demokratične republike na »nove« vzhodne zvezne dežele prenesel tudi vzorec zahodnega strankarskega sistema (Rudzio, 2000: 156). Prve vsenemške volitve so zahodnim strankam na Vzhodu prinesle velik uspeh, saj so pobrale 75 % glasov vzhodnih volivcev in se še bolj utrdile na Zahodu. Nesporna relativna zmagovalka volitev 1990. leta na Vzhodu je bila FDP, saj je dosegla, gledano samo na glasove v Vzhodni Nemčiji, svoj najboljši volilni rezultat (12,9 %), pa tudi na celotnem nemškem teritoriju z 11 % enega svojih najboljših (Søe, 1995: 177).

Tako je imel celoten proces združevanja Vzhodne in Zahodne Nemčije precej pozitivne posledice na Stranko svobodnih demokratov. FDP je imela pri tem relativno srečo, saj je bila v času združevanja vladna stranka in imela kot taka kar precejšno besedo pri tem zgodovinskem procesu, veliko ljudi pa je za združitev ogromne zasluge pripisovalo tedanjemu zveznemu zunanjemu ministru in predsedniku FDP, Hansu-Dietrichu Genscherju (Conradt, 1995: 14). Prav na račun združevanja je FDP imela v začetku 90. let tudi največji sorazmerni prirastek članstva, kjer je šlo največkrat za nove člane iz bivše Nemške demokratične republike. Zato je bila stranka precej optimistična glede svoje moči na Vzhodu, saj je na prvih vsenemških volitvah v Zvezni parlament leta 1990 dosegla svoj drugi najuspešnejši volilni rezultat sploh.

Hitro pa je postalo jasno, da obstajajo velike razlike med vzhodnimi in zahodnimi člani ter volivci FDP. Grobo razlikovanje na socialne liberalce oziroma levosredinske in na ekonomske liberalce oziroma desne liberalno usmerjene, ki je veljalo na Zahodu, se ni dalo enostavno preslikati tudi na Vzhod (Søe, 1995: 186). Mnogi vzhodni člani so svoja politična prepričanja izoblikovali v neliberalnih razmerah Vzhodne Nemčije in tudi v specifičnih družbenopolitičnih in gospodarskih razmerah. Izkazalo se je, da so bili mnogo manj zagovorniki državljanskih svoboščin in so se bolj zavzemali za državno intervencijo (*prav tam*).

Zahodne liberalce je povezovala posebna skrb za zasebno lastnino v novih vzhodnih zveznih deželah. Močno so zagovarjali stališče, da bi povrnitev odvzete lastnine morala imeti prednost pred kompenzacijo pri odločanju o spornih lastninskih zadevah, ki so spremljale prehod iz socializma v kapitalizem. Celo v poznejši, nekoliko modificirani obliki, je njihovo stališče, kot kaže, opogumilo poplavo lastninskih zahtevkov, pogosto od ljudi z zahodnega dela države ali iz tujine. Veliko vzhodnjakov je to videlo kot veliko procesualno oviro

ekonomskemu razvoju in tudi grožnjo trenutnim lastnikom ali uporabnikom teh posesti (Olzog, 1999: 145).

Na prvih vsenemški volitvah v Zvezni parlament je FDP torej dosegla svoj najboljši rezultat po skoraj tridesetih letih, 11,0 % glasov. Kot rezultat združitve s štirimi strankami iz Nemške demokratične republike je članstvo FDP kar naenkrat skokovito naraslo, in sicer iz približno 67.000 na preko 200.000 članov. Glede na ta porast so nekateri opazovalci celo menili, da bi lahko FDP postala prva »res vsenemška stranka« (Søe, 1995: 173). Impresivna nova volilna baza na Vzhodu in kot tudi dolgoletna prizadevanja v skupni nemški politiki, naj bi postavila FDP v položaj, ki bi bil najbolj odziven na posebne potrebe vzhodnega prebivalstva. A bolj ko so se približevala druge vsenemške volitve v Zvezni parlament, bolj se je kazalo, da FDP ni uspelo izkoristiti danih priložnosti.

FDP si je v volilni kampanji za volitve v 13. sklicu Bundestaga leta 1994 privoščila kar precejšen spodrseljaj, ki je imel še posebno velike posledice v novih zveznih deželah. V prvem osnutku volilnega programa se je stranka predstavljala kot stranka »tistih, z višjimi dohodki« (Nielauß, 1995: 105). Zato je prišlo v medijih do precejšnjega zgražanja in do združitve političnih nasprotnikov liberalcev, ki so se odzvali z mešanico šoka in posmehovanja. Seveda je FDP sporno geslo hitro umaknila iz volilnega programa, vendar je bila škoda že narejena in še toliko tolmačenja ni moglo spraviti napake iz zavesti volivcev. To je bila politična sramota za FDP po vsej Nemčiji, za vzhodne člane in simpatizerje FDP pa je bila še posebej boleča. Veliko jih je izjavilo, da je to geslo imelo veliko vlogo pri odvrnitvi vzhodnih volivcev od FDP (Søe, 1995: 176). Podpora volivcev je močno padla, kar kaže tudi volilni rezultat – na zveznih volitvah leta 1994 je FDP dosegla 6,9 % glasov in svoj rezultat pokvarila za več kot 4 %.

Dejstvo, da med zahodnim in vzhodnim delom obstajajo in se pojavljajo precejšnje razlike, se je potrdilo tudi pri drugih strankah. Nobeni od ustaljenih strank na Zahodu ni uspelo ustvariti dinamičnih strankarskih organizacij na Vzhodu, ki bi bile sposobne zagotavljati vnos vzhodnih tem v svoje programe. Le nekaj imenovanj vzhodnih politikov na visoka mesta, na primer Wolfganga Thierseja za predsednika Bundestaga s strani SPD in Angele Merkel za predsednico CDU, ni bilo dovolj. Na podlagi nesposobnosti obravnavanja vzhodnih političnih tem v zahodnih strankah je pomembnost na Vzhodu pridobivala PDS (Jeffery, 1999: 114).

Tako je po nadaljnjih vsenemških volitvah in tudi številnih deželnih volitvah mogoče ugotoviti, da sta se v vzhodnem in zahodnem delu Nemčije razvila dva različna strankarska sistema (Rudzio, 2000: 153). V Zahodni Nemčiji in v Berlinu se je potrdil štiristrankarski

sistem dveh velikih in dveh manjših strank. Tu se struktura in razmerja moči glede na tista pred letom 1990 niso kaj dosti spremenila, saj se Stranka demokratičnega socializma – PDS med zahodnimi volivci ni prijela. V Vzhodni Nemčiji pa se je z manjšim deležem glasov za obe najmočnejši stranki (CDU 40,3 %, SPD 31,3 %) in PDS kot (kvantitativno) sredinska stranka z 18,3 % glasov, in s tem močno tretjo silo, oblikoval tristrankarski sistem. Skoraj vse stranke nekdanje Nemške demokratične republike so se, delno tudi po združevanju, združile z ustreznimi zahodnimi partnericami. Nekdanje blokovske stranke in gibanja za človekove pravice so bile na ta način integrirane v strankarski sistem, ali pa so izginile. Le Stranki demokratičnega socializma (PDS) kot regionalni stranki preživeti je uspelo na področju nekdanje Vzhodne Nemčije. S tem ko se je lahko uveljavila kot tretja najmočnejša stranka, lahko govorimo o posebnem, regionalnem strankarskem sistemu (Rudzio, 2000: 154). FDP ni uspela zadržati svojih začetnih uspehov, njen pomen se je zmanjšal in sedaj igra le še vlogo »drugih strank«. Tudi Zeleni na Vzhodu so morali priznati velike izgube.

Razlog za izgubo podpore vzhodnih volivcev je predvsem, da se je zahodnim liberalcem zdelo povsem naravno poistovetiti se z dediščino ZRN, ki so jo tudi sami soustvarjali. Čeprav je velikokrat sklepala pragmatične kompromise na račun posebnih interesov gospodarstva, javne uprave in profesionalnih elit, se je FDP na splošno bolj kot druge stranke zavzemala za manjdržavne intervencije in več deregulacije. Zavzemala se je za tržno gospodarstvo, podjetniške interese, kritizirala birokratske ter povečevala individualne dosežke. Zahodni liberalci so se ponašali tudi s svojo skrbjo za varovanje individualnih pravic in svoboščin proti močni državi in družbenim institucijam. Medtem ko se njihova »socialna« in »ekonomska« krila pogosto nista strinjali o primerni vlogi države, so se njihove debate začele zaradi skupnih zadržkov o povečanju državne moči. Poleg tega je bila FDP tudi močan zagovornik koalicijskih vlad, kakršne so imeli že od leta 1949 (Søe, 1995: 175).

Celotni nemški strankarski sistem sredi drugega desetletja po združitvi ostaja razdeljen na dva dela (von Alemann, 2003: 74). Na Vzhodu je interes za volitve in politiko nasploh precej manjši kot na Zahodu, kar se kaže v precej nižji volilni udeležbi, a se pojavlja tudi na Zahodu. Pomen FDP se je tako do določene mere zmanjšal na regionalno stranko, kar je predvsem vidno na ravni zveznih dežel, saj je zastopana le še v deželnih parlamentih zahodnih zveznih dežel in vedno znova išče načine, kako se prebiti v nov tristrankarski sistem Vzhodne Nemčije (*prav tam*).

To potrjuje našo tretjo hipotezo, da je na spremembo vloge FDP v nemškem strankarskem sistemu vplivala institucionalna sprememba strankarskega sistema – združitev Nemčije. Liberalci so se tako po združitvi po prvem uspehu z rekordnim številom članov in

odličnim volilnim rezultatom morali sprijazniti z dejstvom, da so postali stranka »regionalnega« pomena, ki je svojo volilno bazo izigrala zaradi lastnih nepremišljenih izjav in dejanj v novih zveznih deželah. V deželah bivše Vzhodne Nemčije so postali le še ena od majhnih strank, ki se borijo za preboj v deželne parlamente. Zato iščejo nove načine, kako si pridobiti status, ki ga FDP uživa v »starih zveznih deželah«, in s tem pot, da spet postanejo relevantna stranka s koalicijskim potencialom tudi v vzhodnih zveznih deželah.

5. SKLEP

Da bi lahko opredelili vlogo nemških liberalcev v strankarskem sistemu Zvezne republike Nemčije, smo morali najprej opredeliti, za kateri tip strankarskega sistema tam sploh gre, in določiti dejavnike, ki lahko vplivajo na spremembo vloge strank v strankarskih sistemih in s tem tudi na spremenjeno vlogo FDP v nemškem strankarskem sistemu. Zato smo v drugem poglavju diplomskega dela opredelili teoretična izhodišča. Pokazali smo razvojno pot in prišli do zaključkov, da se je tip strankarskega sistema skozi zgodovino spreminjal. To lahko razumemo tudi kot lastnost vsakega sistema, saj ne gre za neko statično, temveč dinamično celoto.

Takoj po prvih volitvah v Zvezni parlament leta 1949 se je izoblikoval precej fragmentiran strankarski sistem. Razlogi za to so bili neenakomeren razvoj političnih strank v posameznih okupacijskih conah ob ponovni vzpostavitvi demokratičnega političnega sistema, odločanje volivcev za regionalne stranke in določila volilne zakonodaje. Pri teh volitvah se je sicer uvajal 5-odstotni vstopni prag, ki pa so ga morale stranke doseči le na ravni posamezne zvezne dežele.

Po konsolidaciji političnega sistema se je začel proces preobrazbe dveh največjih strank – CDU/CSU in SPD v *catch-all* (ljudski stranki) ter višanje koncentracije volivcev teh dveh strank. Zaradi te koncentracije in spremembe volilne zakonodaje, ki je uvedla 5-odstotni volilni prag za območje celotne države, ter zaradi ustavne prepovedi dveh ideološko skrajnih strank – postnacistične DRP in komunistične KPD – se je izoblikoval dvoinpolstrankarski sistem. Da je nastal dvoinpol- in ne dvostrankarski sistem, gre zasluga ravno FDP, ki se je ohranila ob obeh velikih strankah, vedno prevzemala vlogo manjše koalicijske partnerice ter igrala vlogo »liberalnega korektiva«. Volivci in tudi velika večina članov FDP – kot se je pokazalo na volitvah leta 1969 in 1983 – so se do neke mere identificirali z eno od obeh velikih strank, vendar so imeli določene zadržke do večje stranke posameznega tabora ali pa so menili, da vsakokratna glavna stranka brez FDP ne bi bila zmožna doseči parlamentarne večine (Dittberner, 1987: 22). Med leti 1953 in 1983 je bila FDP tisti jeziček na tehtnici, ki je odločal, kdo bo največja koalicijska stranka, saj je bila ključna zagotavljalca večine vladnih koalicij z le dvema vmesnima krajšima obdobjema, ko je bila dvakrat po tri leta v opoziciji. Zaradi svojega močnega koalicijskega potenciala se je Stranke svobodnih demokratov (FDP) držal sloves zagotavljalke večine in najpogosteje je bila prav ona tista, ki je privedla do spremembe v vladnem bloku. Kljub spremembam v strankarskem sistemu do volitev leta 1998 pa je bila FDP resnično zagotavljalca večine.

V začetku 80. let se je pojavila nova politična stranka, ki se ji je po skoraj tridesetih letih zaprtega sistema treh strank uspelo prebiti v Bundestag. Zeleni so predstavljali četrto stranko v sistemu in kmalu se je postavilo vprašanje, ali lahko ogrozijo vlogo FDP kot zagotavljalke večine. Do tega je prišlo šele v sredini 90. let, ko so jih po volitvah leta 1994 glede na volilne rezultate zrinili z njenega tretjega mesta.

Šele leta 1998 je prišlo do menjave v vladni koaliciji, ki ni bila posledica koalicijskih želja FDP, temveč volilnih rezultatov, ko se je na vladno pozicijo povzpela koalicija socialnih demokratov in Zelenih. S tem se je tudi dejansko potrdil spremenjen tip strankarskega sistema, in sicer tip zmerne pluralizma, znotraj katerega se je oblikoval sistem dveh koalicijskih taborov, CDU/CSU in FDP proti SPD in Zeleni, ki ga je bilo mogoče slutiti že od vstopa Zelenih na parlamentarno sceno.

Vlogo zagotavljalke večine so liberalci črpali tudi iz posebnosti nemškega volilnega sistema, ki ponuja dva glasova, s katerima lahko volivci glasujejo. S prvim glasom po večinskem sistemu za določeno osebo, z drugim pa po proporcionalnem sistemu za strankarsko listo. Značilnost nemškega sistema je deljeno glasovanje ali *split-ticket voting*. Tako se v zadnjem obdobju večja delež volivcev, ki premišljeno volijo s prvim glasom eno in z drugim glasom drugo stranko tudi na podlagi svojih preferenc – kdo naj bi tvoril vladno koalicijo. Ta volilni sistem je FDP naredil uslugo, saj ni nikoli imela velike volilne baze, ki bi ji zagotavljala brezskrbno uvrstitev v Zvezni parlament. Liberalci so v svojih volilnih kampanjah vedno morali privabljati tiste volivce, ki so sicer s prvim glasom volili eno od obeh velikih strank, vendar so se zavzemali, da bi ta večja stranka tvorila koalicijo s FDP, in so zato svoj drugi glas namenili liberalcem. FDP se je tudi oprijela oznaka »stranka drugega glasu«.

Novе družbene teme so povzročile ponoven vzpon ali nastanek novih političnih strank. Že prej smo omenili vstop Zelenih, prišlo pa je tudi do vzpona strank na desni strani politične kontinuitete. Čeprav se nobeni ni uspelo prebiti v Zvezni parlament, so imele pomembne uspehe v zveznih deželah (na primer republikanci). V Zvezni parlament se je po združitvi Nemčije uspelo prebiti Stranki demokratičnega socializma – PDS. Ta se je razvila v zelo močno stranko v »novih« vzhodnih zveznih deželah, na Zahodu pa si ni uspela pridobiti večje podpore, kar jo sedaj označuje kot regijsko stranko, čeprav je prisotna tudi v Bundestagu.

Vstop novih strank v nemški strankarski sistem je imel pomemben vpliv na vlogo liberalcev. Z vstopom Zelenih se je zamajala vloga FDP kot zagotavljalke večine, saj jo sedaj za oblikovanje vladne koalicije potrebuje le še CDU/CSU, socialni demokrati pa so z Zelenimi prišli do svojega koalicijskega partnerja. Zeleni so v določeni meri vplivali na vlogo

FDP, tako da so ciljali na svojo volilno bazo – na srednji, bolj izobražen razred in mlade, za njihove glasove pa so se potegovali tudi liberalci. Zeleni so več glasov prevzeli socialnim demokratom, v strankarski sistem so vnašali nove, postmaterialistične teme, do katerih so se morale druge stranke opredeljevati in nanje najti prave odgovore. Ker so se Zeleni vedno bolj prebijali v sredino kontinuitete levo-desno, ki je od nekdaj pripadal liberalcem, so v volilni kampanji morali uporabljati nove strategije in iskati novo pozicijo v strankarskem sistemu. Pojavljali so se tudi predlogi, da bi se po vzoru avstrijskih svobodnjakov postavili na desni rob političnega spektra.

Razširitev spektra strank, ko se je Stranki demokratičnega socializma (PDS) uspelo prebiti v Bundestag, na položaj liberalcev v volilnem telesu ni imela neposrednega vpliva, saj stranki nagovarjata povsem različni volilni bazi. Na liberalce bolj vplivajo spremembe, ki jih nove stranke povzročijo v strankarskih sistemih – volivcem se je s tem povečala izbira, v političnem prostoru pa so se pojavile nove politične teme, do katerih so liberalci morali opredeliti.

Z združitvijo Nemčije je prišlo še do ene spremembe v nemškem strankarskem sistemu. Na območju ene države je pravzaprav prišlo do razvoja dveh strankarskih sistemov. V zahodnem delu se je obdržal sistem dveh koalicijskih taborov štirih ustaljenih strank, ki se je oblikoval že v 80. letih prejšnjega stoletja. Ta vzorec se ni prenesel na nove zvezne dežele, temveč se je tam oblikoval sistem treh strank, CDU/CSU, SPD in PDS. Liberalcem je združitev najprej prinesla precejšen uspeh, saj je FDP močno povečala članstvo in volivce ter dosegla enega najboljših volilnih rezultatov. Ta uspeh pa je FDP zapravila z nespametnimi političnimi izjavami in dejanji, s katerimi je izgubljala volilno podporo, tako da se ji ni več uspelo prebiti v deželne parlamente. S potrjeno drugo hipotezo smo pokazali, da je na spremenjeno vlogo FDP vplivala institucionalna sprememba strankarskega sistema – združitve Nemčije. Liberalci so izgubili svoj pomen in v tem smislu jih lahko opredelimo kot *regionalno stranko* zahodnega dela Zvezne republike Nemčije. V novih zveznih deželah imajo le vlogo »drugih« strank, mesto tretje najmočnejše stranke pa je prevzela PDS. Letošnje volitve pomenijo novo potrditev deljenega strankarskega sistema, petstrankarskega v zahodnih in tristrankarskega v vzhodnih zveznih deželah, v katerem pa je relativno zelo uspešna FDP izgubila svoj koalicijski potencial.

Volitve jeseni 2005 predstavljajo svojevrsten volilni paradoks, saj se je prvič v sodobni nemški zgodovini zgodilo, da na dan po volitvah ni bilo znano, kdo bo naslednji nemški kancler, pripadniki skrajnih stališč pa so celo zahtevali, ne bi smel biti kanclerski kandidat nobeden od vodij obeh velikih strank, ne Angela Merkel in ne Gerhard Schröder. Paradoks se

kaže v tem, da je FDP na zadnjih volitvah zelo napredovala in je celo enormno izboljšala (za 29,78 % ali 14 poslanskih mandatov) svoj rezultat, a hkrati izgubila ves koalicijski potencial, ker pričakovanega napredka ni dosegla njena vnaprej pričakovana in napovedovana koalicijska partnerica v tako imenovani koaliciji sprememb CDU/CSU. In končno se paradoks letošnjih volitev kaže v tem, da se v sedanjih razmerah o oblikovanju koalicije pogovarjajo tisti, ki so dejanski poraženci volitev, kar dokazuje tudi vseskozi padajoča podpora obema ljudskima strankama (glej Sliko 3).

O vlogi FDP v nemškem političnem prostoru je mogoče izoblikovati pravilo, da majhno število strank pomeni visok koalicijski potencial FDP in širok strankarski sistem nizkega oziroma nobenega. Čeprav je ob prvih nemških volitvah možno govoriti o številnih strankah v Bundestagu, je bila FDP članica vladne koalicije, saj so vse druge stranke poleg CDU/CSU v nadaljnjem razvoju postale kar sestavni del Unije, torej je šlo za stranke istega kroga, ki so bile pozneje vsrkane v veliko desno ljudsko stranko. Koalicijski potencial FDP je bil največji ko je bil strankarski spekter najožji, tj. v času tristrankarskega sistema, saj je že s svojo izbiro koalicijskega partnerja, čeprav je bila zmeraj manjši partner, odločala o menjavi koalicije in vlade tudi brez volitev. Ta dejstva kažejo na njen izjemen izsiljevalski potencial. Že pojav četrte relevantne stranke v nemškem strankarskem sistemu je koalicijski potencial FDP zožil le na možnost koalicije z unijskima strankama. Obnova petstrankarskega sistema z volitvami 2005 in zanje značilnim povečanjem števila glasov za tri majhne stranke pa pomeni izničenje koalicijskega potenciala FDP, saj lahko postane članica koalicije le, če le-ta ni velika, če jo izbere ena od obeh velikih strank in če je ob tem pripravljena biti ena od treh, torej tudi tretja stranka v koaliciji.

6. SEZNAM LITERATURE IN VIROV

LITERATURA:

ALEMANN von, Ulrich (2003): Das Parteiensystem der Bundesrepublik Deutschland. Opladen: Leske + Budrich.

BEYME von, Klaus (2002): Politični sistem Zvezne republike Nemčije. Koper: Visokošolsko središče.

BUDGE, Ian in Hans KEMAN (1990): Parties and Democracy. Coalition Formation and Government Functioning in Twenty States. New York: Oxford University Press.

CONRADT, David P. (1995): The 1994 Campaign and Election: An Overview. V: Conradt, David, Gerald R. Kleinfeld, George K. Romoser in Christian Søe, (ur.) *German New Politics, Parties and Issues in the 1990s*, 1–22. Oxford: German Studies Review and Gerald R. Kleinfeld.

DAHL, Robert A. (1999): Party Systems and Patterns of Opposition. V: Mair, Peter (ur.) *The West European Party System*. 296-301. Oxford: University Press.

DELLA PORTA, Donatella (2003): Temelji politične znanosti. Ljubljana: Sophia.

DITTBERNER, Jürgen (1987): FDP – Partei der zweiten Wahl. Opladen: Westdeutscher Verlag.

DONOVAN, Mark in David BROUGHTON (1999): Party System Change in Western Europe. Positevely Political. V: Broughton, David in Mark Donovan, (ur.) *Changing Party Systems in Western Europe*. 255–274. London in New York: Pinter.

DUMONT, Patrick in Jean-François CAULIER (2003): The »Effective Number of Relevant Parties«: How Voting Power Improves Laakso-Taagepera's Index.

DUVERGER, Maurice (1999): The Two-Party System and the Muultiparty System. V: Mair, Peter (ur.) *The West European Party System*. 285–295. Oxford: University Press.

FAWCETT, Edmund (1992): A Survey of Germany: Scores, Chores and Goblins. *The Economist.*, vol. 323, št. 7760. 11–15.

FINK - HAFNER, Danica (2001): *Politične stranke*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

GREEN, Simon (1999): *The 1998 German election: The end of an era. Parliamentary Affairs.* vol. 52, št. 2, str. 306–321.

GUTSCHER, Jörg Michael (1984): *Die Etwicklung der FDP von ihren Anfängen bis 1961*. Königstein/Ts.: Verlag Anton Hain Meisenheim GmbH.

HENNING, Friedrich (1982): *F. D. P : die Liberalen; Porträt einer Partei*. München: Olzog.

JEFFERY, Charlie (1999): *Germany: From Hyperstability to Change?.* V: Broughton, David in Mark Donovan, (ur.) *Changing Party Systems in Western Europe*. 96–117. London in New York: Pinter.

LANE, Jan-Erik in Svante ERSSON (2002): *Political Parties*. V: Fink-Hafner, Danica: *Politične stranke in interesne skupine. Študijsko gradivo 2001/2002*. 94–104 Ljubljana: FDV.

LÖSCHE, Peter (1993): *Kleine Geschichte der deutschen Parteien*. Stuttgart; Berlin; Köln: Kohlhammer.

MAIR, Peter (1990): Introduction. V: Mair, Peter (ur.) *The West European Party System*. 1–22. Oxford: University Press.

MAIR, Peter (1997): *Party System Change, Approaches and Interepretations*. Oxford: Clarendon Press.

MAIR, Peter, Wolfgang C. MÜLLER in Fritz PLASSER (2004): Introduction: Electoral Challanges and Party Responses. V: Mair, Peter, Wolfgang C. Müller in Fritz Plasser (ur.)

Political Parties and Electoral Change. 1–20. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

MENKE - GLUCKERT, Wanda (1995): A tenuous coalition. *Europe*. št. 346, str. 19.

MÜLLER - ROMMEL, Ferdinand (2002): The Lifespan and Political Performance of Green Parties in Western Europe. Iskano po bazi ProQuest (ključne besede: green, party, Germany), 27. 8. 2005.

NICLAUß, Karlheinz (1995): Das Parteiensystem der Bundesrepublik Deutschland: eine Einführung. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh.

OLZOG, Günter (1999): Die politischen Parteien in Deutschland: Geschichte, Programmatik, Organisation, Personen, Finanzierung. München: Olzog Verlag.

PARKER, John (1994): System failure. *The Economist*. vol. 331, št. 7864, str. 31.

RUDZIO, Wolfgang (2000): Das politische System der Bundesrepublik Deutschland. Opladen: Verlag Leske + Budrich.

SAALFELD, Thomas (2003): Germany. Stable Parties, Chancellor Democracy and the Art of Informal Settlement. V: Müller, Wolfgang C. in Kaare Strom (ur.): *Coalition Governments in Western Europe*. 32–83. Oxford: Oxford University Press.

SARTORI, Giovanni (1990): Structuring the Party System. V: Mair, Peter (ur.) *The West European Party System*. 75–77. Oxford: University Press.

SARTORI, Giovanni (1990): A Typology of Party Systems. V: Mair, Peter (ur.) *The West European Party System*. 316–349. Oxford: University Press.

SCARROW, Susan E. (2004): Embracing Dealignment, Combating Realignment: German Parties Respond. V: Mair, Peter, Wolfgang C. Müller in Fritz Plasser (ur.) *Political Parties and Electoral Change*. 86–110. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

SØE, Christian (1995): The Free Democratic Party: A Struggle for Survival, Influence and Identity. V: Conradt, David, Gerald R. Kleinfeld, George K. Romoser in Christian Søe, ur.: *German New Politics, Parties and Issues in the 1990s*, 171–218. Oxford: German Studies Review and Gerald R. Kleinfeld.

STÖSS, Richard (1984): Parteien-Handbuch. Die Parteien in der Bundesrepublik Deutschland 1945–1980. Opladen: Westdeutscher Verlag.

STURM, Roland (1989): West Germany. V: Jacobs, Francis (ur.) *Western European Political Parties. A Comparative Guide*. 441–476. Harlow: Longman Group UK Limited.

WOLINETZ, Steven B. (1999): The Transformation of Western European Party System. V: Mair, Peter (ur.) *The West European Party System*. 218–231. Oxford: University Press.

WOLINETZ, Steven B. (2004): Classifying Party Systems: Where Have All the Typologies Gone? Winnipeg, Manitoba (Prepared for the annual meeting of the Canadian Science Association).

WARE, Alan (1996): Political Parties and Party Systems. New York: Oxford University Press.

DRUGI VIRI:

Der Spiegel (2005): "Wir brauchen Aggressivität". Št. 15/11.4.05, str. 44-45.

Der Spiegel (2005): Schröders Endspiel. Št. 22/30.5.05, str. 22-41

Der Spiegel (2005): Das Linksgespent. Št. 28/11.7.05, str. 54-60.

Der Spiegel (2005): Kröten und Gummis. Št. 30/25.7.05, str. 50.

Der Spiegel (2005): Duell im Schatten. Št.39/26.9.2005, str.24-42.

Diehl, Elke, Jürgen Faulenbach in Christine Hesse (ur.) (2002): Informationen zur politischen Bildung: *Deutschland 1945–1949*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.

Diehl, Elke, Jürgen Faulenbach in Christine Hesse (ur.) (1997): Informationen zur politischen Bildung: *Deutschland in den fünfziger Jahren*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.

Diehl, Elke, Jürgen Faulenbach in Christine Hesse (ur.) (1998): Informationen zur politischen Bildung: *Zeiten des Wandels*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.

Diehl, Elke, Jürgen Faulenbach in Christine Hesse (ur.) (2001): Informationen zur politischen Bildung: *Deutschland in den 70er/80er Jahren*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.

Diehl, Elke, Jürgen Faulenbach in Christine Hesse (ur.) (2001): Informationen zur politischen Bildung: *Der Weg zur Einheit*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.

EIU ViewsWire (2003): Germany: Political Forces. 13. 8. str. 37.

EIU ViewsWire (2004): Greens and Liberals vie with each other. 11. 6. str. 42.

The Economist (1994): Liberals in peril. vol. 332, št. 7882; str. 52.

The Economist (1995): Kinkel wrinkel. vol. 334, št. 7898, str. 52.

The Economist (1995): Kohl's tricky bet. vol. 337, št. 7945, str. 45.

The Economist (1998): Liberal lament. vol. 347, št. 8065, str. 52.

The Economist (1998): Do the liberals matter? vol. 348, št. 8075, str. 44.

The Economist (1998): Germany's choice. vol. 348, št. 8087, str. 18.

The Economist (2001): A switch for Germany's liberals? vol. 358, št. 8204, str. 49.

(2000): *Tatsachen über Deutschland*. Frankfurt/Main: Societäts Verlag.

INTERNETNI VIRI:

Internet 1: http://en.wikipedia.org/wiki/Party_system, 23. 8. 2005

Internet 2: <http://www.wordreference.com/definition/dealignment>, 24. 8. 2005

Internet 3: <http://www.bundestag.de/parlament/wahlen/sitzverteilung/index.htm>, 9. 10.2005

Internet 4: www.fdp.de, 17. 2. 2005

Internet 5: <http://stat.tagesschau.de/wahlarchiv/wid246/>, 15. 10. 2005

Internet 6: <http://www.ftd.de/pw/de/22753.html>, 16.10. 2005